



A silyoni Enyveretot.

GÖRGEI  
ÉS  
FEGYVERLETÉTELE

EGY HONVÉDTISZT NAPLÓJÁBÓL.

KIADJA  
SZILÁGYI SÁNDOR,

(EGY KÉPPEL.)

**PEST, 1850.**

HECKENAST GUSZTÁV SAJÁTJA.

Június vége felé járt az idő s a magyar ügy a diadal tetőpontján állt.

Ha elgondolkodom, nyári napként tűnik fel e kor fénypontjaival, s a néhanéha elvonuló könnyűd vészfelhőkkel.

E hó volt a dél, — utána hanyatlani indult a nap s alkony közelgett.... mígnem sír borítá el a déli dicsőséget, a megnyert csaták hírét, a küzdő bajnokok egy részét, mint éj a lehunyó napot... hogy csak emlék életét éljék a fen maradtak ajkain.

Egyike vagyok azoknak, kik e csaták után is megmaradtam.

Nem szándékom históriát írni. De memoieret sem akarok kiadni.

Mit én teszek, csak egyes események leírása.

S mégis e leírásban van valami rendszer. A mint egymásután láttam az eseményeket, a mik körültem történtek, s a mint hallottam azokat hiteles tudósítások nyomán, mik tartózkodásunk környékén véghezmentek, — följegyeztem azokat.

Lehet, hogy leírásaim, jellemrajzaim az eddig kijöttékkel megegyezők nem lesznek.

De senki se feledje, hogy azok egyéni nézetek, nézetei egy szemtanúnak.

S mint ilyen, tán nem tartozandik a szigorú bírálat alá veendő történelmi munkák sorába.

Jun. 30-án.

Görgei Gyórból elvonulta után Pöltenberget hagyta e városban feltartani az osztrák haderőt, e hadtestnek júl. 28-iki szétveretése után azonban Komárom alá vonult, azt szándékozván működési központtá tenni.

Epen másnap érkeztem Görgei táborába. Az annyiszor emlegetett, annyiszor dicsért hadvezért eznap láttam először.

Görgei magasabb közép termetűnél. Rám a meglátás első percében sajtószerű benyomást tőn. E benyomás nem a tiszteleté, de a félelemé sem — szeretném mondani, a hódolaté volt.

Némi tisztelettel nyújtám át ajánló levelem. Szó nélkül tette zsebébe s mond:

— Charge-át megtartva léphet sergembe.

S tovább folytatá táborkari tisztjeivel beszélgetését.

Csak azután érkeztem közelebről megtekinteni őt.

Kopott őrnagyi egyenruha fedte hosszú, szikár de izmos testét. Lovaglósizmája térdén fölül ért. Főveget — s ez nála igen gyakran megtörtént — nem hordott.

Arcza nap barnított, vonásai hosszúkák voltak. E szigorú hideg vonásokban hiában kerestem az annjászor dicsért emberbarátot. Lavater egész tana elégtelen lett volna arra. De a büszke daczos kérlelhetlen hadvezért igen is fel tudtam bennök találni.

Olly sok mondatott el korábbi növeltetéséről, egy spártai anya szigoráról, hogy azt e helyt megújítani szükségtelennek találom, még akkor is, midőn szükségesnek látom kimondani, mikép a sanyarúság iránti részvétlenségét legfőként ennek tulajdonítom.

Görgei épen ezért nem volt a hiú pompa embere. Neki

Ollyszerű lehetett, mint millyeneknek a katonai emeuteket hallam leíratni.

Több tiszt, ő köztök az is, kivel tegnap párbeszédem folytatám, hozzám lépett.

— Nos, mond ez, mit mondék?

— Talán....

— Még nem is tudod? Olvasd!

Egy Közlönyt adott át. Vasárnap jelent meg, fél ívre volt nyomva, s csak néhány sorból állott tartalma. Körülbelül tudatik benne a közönséggel, hogy fővezérré Mészáros van ki-nevezve s mellé táborkari főnökül Dembinszki.

— Lásd már is túlnyomó erőre kaptak a lengyelek, s ki Isaszegtől Nagy-Sarlóig tartá a diadalmenetet, hátra kénytelen vonulni azelőtt, ki a kápolnai csatát elrontá.

— S kinek nem kis érdeme, hogy közhonvédnek ajánlko-zók.

— Lárifári! A túlnyomó erő mégis megmarad. S most ezt minden áron ellensúlyoznunk kell.

— De ne feledd, hogy hadvezérünk engedetlensége által kényszeríté a kormányt e lépésre.

— S miért?

— Mert engedetlen volt.

— S te is úgy beszélsz, egy vezér önérzetét te is enge-detlenségnek nevezed?

Nem tartam tanácsosnak a felkarolt ügy védelmére többet mondani. Ez emberek annyira voltak fanatizálva!

Igen kevésbé láthattam még ekkor a színpalak mögé, de mégis egész bizonyossággal el merem mondani, mit azelőtt hallottam, hogy a Bayer ezredes keze itten nem kis szerepet játszék.

Bayer ezredest Görgei Mephistojának lehet nevezni. S ki astureczi átvonulást rendezé s kitűnő talentomának itt csalhatlanul tanújelét adá, a legsajátságosabb, a legkétesebb szerepet játszta. Kossuthnak Görgeiről s megfordítva sugdosott. Soha sem láttam ez embert, de keze műveit mindenütt. Éjféli gnómként föltűnt s minden, mit a katonák tettek — a harcmezön kívül — akarata, s gondoltak, gondolata volt.

Úgy hiszem, még egy körülményt meg kell említenem.

Jun. 30-ika körül Kossuthnak Görgei írt egy levelet,

Neheztelését fejezé ki azon, hogy a kormány nem akar Tihanyba vonulni s ezáltal megsemmisíté azon tervét, hogy Komárom alól intézhesse hadjáratait. Tudatta vele, hogy sergei más vezért eltérni nem fognak, s hogy a kormány vonuljon, merre tetszik s tegyen, mit tetszik.

A dacz a harag e hangján volt-e a leveírva, nem tudom. Soha sem láttam. Annyi bizonyos, hogy én úgy hallám. Kikkel beszéltem, mindnyájan helyeselték. Illy erélyes vezér kell nekünk! mondák, minden mással csak veszthetünk.

Nekem egy utógondolatom támadt.

— Erélyes? meglehet. De mért nyilatkozik ez erélyesség szavakban? s mért nem tettekben?...

Három idegen ember érkezett a táborba.

Kettő tábornoki egyenruhában. A harmadik civilben.

A katonák a kellő tisztelet hideg jeleivel fogadták, a harmadikat még ebben sem részeltetek.

Mindhárom magas termetes ember.

Egyikök homloka kopaszulni kezdő. De azért a hideg méltóság arczvonásairól mindenkit tiszteletre gerjeszte.

— Ki ez?

— Aulich Lajos.

A másik legfeszebben volt öltözve. Kezén glacé keztyű.

Ez Kiss Ernő volt.

A harmadikat magam is ismertem.

Hajdan maga is katona, Görgeinek határtalan tisztelője. Legvaskosabb volt köztök. Zöld quäckert, szemüveget viselt. A száraz arcz, a beesett de villogó szemek, a ritkuló szürke haj, méltóságos járása, minden mutaták, hogy több mint közép-szerű ember.

Tán mondanom is fölösleges, hogy e harmadik ember Csány volt.

Mi lehetett missiójok? Szerettem volna a körülállóktól valami bizonyosat kitudni.

— Tudod mért jöttek ezek?

— Nem!

Egyik azt monda, hogy Görgeit elfogni, másik vele pa-

cificálni, a harmadik titkos kémeknek tartá a ministerium részéről, kik a katonák gondolkodásmódját akarják kipuhatolni.

Sejtelmek voltak ezek mind, s mert e sejtelmek a valónál feketébb színekben tűntek fel, volt a kimondhatlan hidegség minden arczon, minden szemből látható.

Én, megvallom, leghihetőbbnek tartam a középső körülményt.

Mit is akarhatna mást a kormány illy körülményekben, illy conjuncturák közt?

A következmény igazolta gondolkodásomat.

A kormány e három küldötte kiegyenlité a dolgot Görgeivel, ki is ígéretet tón, engedelmeskedni rendeleteinek. Mondják, hogy a hadi terv felett is megegyeztek.



Júl. 3-án.

Tegnap estve csatánk volt.

Egyetlen szó elég arra, hogy olvasóim tájékozva legyenek,  
A „szőnyi csata” „ volt tegnap estve.

Mielőtt a viadalt megkezdettük volna, igen furcsa híreket hallottunk Pestről.

A kormány elfutott, a magyar bankjegyeket nem veszik el, a zavar tetőpontra hágott. Még azt is el akarták velünk hitetni, hogy Kossuth leköszönt, de erre a közember is megázta fejét: „nem igaz!”

Hogy Pesten történni kellett valaminek, annyi bizonyos, inert e menekvéstről mindenki szólt.

S mi sajtáságosabb, kik úgy hívék, hogy jobban vannak a dolgokról értesülve, általában mondogatták, hogy ez Görgei műve.

Én nem tudom. Annyi bizonyos, hogy ő tudatta a kormánnyal, mikép a posíció sem olyan, hogy hosszan tartatná.

Egy körülményt nem titkolhatok el, — mi nekem nagyon feltűnt: azon általános örömet, mellyel e bujdoklás híret mindenki fogadta.

Úgy-e? mondák, nélkülünk mire sem mehetnek s mégis ellenünk ármánykodnak?

De térjünk vissza a csata színhelyére.

Júl. 2-án reggeli 9 órakor kezdődött a támadás a császáriak részéről.

Bármilly gondosan tagadtaték, mi jól tudtuk, hogy az

Olaszthonban megedzett harcosok egy része is részt veend a viadalban.

De még csak aggályt sem érzett egy ember sem — hisz Görgeiben mindenki istenként bíza — még akkor.

S valóban Görgeit eznapi mindenki legnagyobbnak látta.

Hosszas, elszánt volt a csata.

A császár harcosai minden áron tért akartak nyerni, s Görgei katonái egy talpalatnyi földet sem akartak átengedni.

Az ágyúk mennydörgései egymást érték, szurony szurony, mell mell ellenébe volt téve.

A támadás Ács felől volt.

Végre katonáink lankadtak, ágyúink gyérebben szóltak... a monostori sánczokon sárgafekete zászlót lengetett a szél!...

E perczen az ágyúfüst ködéből egy csapat huszárság bontakozik ki, élükön egy mennydörgő szózatú férfival... Hadúrnak hihetted volna őt, ki az ős regék homályából állott elő!

Görgei volt!....

— S ti túrnétek, hogy a magyar föld terméseit idegen tapossa le?....

...Válasz minden felőli kétségbeesett előnyomulás volt.

Késő estig tartott a csata.

A császáriak visszavonultak.

Görgei — mint mondák — egy császári őrnaggyali ket-tős viadalban elég nagy sebet is kapott.

Halott mindkét részről töméntelen. Egyetlen talpalatnyi föld sem volt, melly aznap vérrel ne oltotta volna szomját.

Pestről a kormány éppen ez időben küldötte Mészároset Görgeihez.

Mint a szállongó hírekből ki lehet venni, e missio folytatása lett volna, mit Csány s a két tábornok megkezdett, lehetőleg egyeztetni Görgei hadi terveit azokéival, mellyeket a kormány követendőknak vélt.

Megvallom, már ekkor igen sajtáságonak tetszett ne-

kern, hogy a kormány készítsen hadi terveket. Civilisták. A katonaság sanyaraival, apróbb bajaival ismeretlenek. Hitem szerint a rögtön bekövetkező körülményeknek lehetende legnagyobb befolyások azok megkészítésébe.

Tagadhatlanul Görgei mindig biztatásokkal eresztette el az amollianféle emissariusokat magától.

De hát mért tette ezt?

Mészáros érkezésének mi már hallottuk hírét. A csata már vége felé járt, midőn néhány huszárt távolbul felénk vágtatni látánk.

Közelebb siettünk hozzájuk.

— Honn an valók földi?

— Követem alássan, mi a Mészáros kísérete vagyunk.

— De hát hogy jöttek ide?

Hát csak úgy, hogy minket egy hajó hozott fel. Ez a hajó azonban a lövések miatt egész idáig nem jöhetett. Megállítottuk tehát s kiszálltunk belőle.

— Hát az altábornagy hol van?

— Követem alássan visszament.

— Hát kentek hogy vannak itt?

Hát mi bizon csak azért jöttünk el, hogy a háborúban részt vegyünk.

Néhány nap múlva e jelenet után Görgei hadserege zúgolódni kezdett, s kimondá, hogy más vezért maga felett nem türend.

Legkisebb ellenkezési szándék komoly következményeket vonhatott volna maga után.

Mi történt, mi nem a főbb tisztek közt? nem tudom. Annyi bizonyos, hogy sajtóságos hírek kerengtek.

— Hallottad mi újság? mond egy tisztbarátom?

— Nem!

— Miután Görgeit a hadügyministerségből letették, Kisfaludi Mór ezredes, boszantva e bánásmód által, mint hiszem, felsőbb jóváhagyással megindult Pestre elfogni a kormányt.

— Csodálatos!

— De megtörténend! folytatá az.

Dehogy történend, mond egy ujon érkezett boszús arcz-  
czal, van is rá bátorságuk!

— Hogyhogy?

— Képzeld, Tatáról visszahivatták Kisfaludit! Ha nem  
láttam volna Görgei sebét, azt mondanám, hogy gyáva!

S így gondolkodott az egész hadsereg.

Júl 16-kán.

Néhány szót elmondani arról, hogy Görgei táborát millyennek találtam, nem leendő érdektelen.

Általános s tán nem helytelen panasz volt, hogy a tisztek a magyar hadseregnél nem a legpontosabbak voltak, ellenkezőleg mint az ellenfélnél, hol Hentzi, Rukowina sat. tiszteiknek áldozatkészsége napirenden volt.

Ebben vélem annak is feltalálhatni okát, hogy Görgei az ájtott tiszteket, kiket többnyire mint iskolatársait személyesen ismert, jobban szerette mint a többieket — kivéve természetesen a kiveendőket.

Volt alkalmam a többi táborokat is látni s fájdalommal tapasztaltam igaznak a Márczius azon gúnyját, hogy „csata lesz, mert Debreczenben sok a tiszt.”

Nem egyszer történt meg, hogy főtiszt hiányában őrmester, tizedes vezette csatába a honvédeket. — Görgeinél soha sem. A legkisebb hanyagsági gyanút elmozdítással, fejbélővéssel büntette.

És ha még egyszer olly kedves embere is volt a bűnös, és ha még egyszer annyira szerette is őt, tüntette legyen bár ki magát mint senki, küzdött legyen oroszláni bátorsággal is, kegyelmet nem adott. Mint ez meg is történt.

Görgei tisztei kün háltak, éheztek, szenvedtek a közlegényekkel, túrték a nyári napok hőségét, a téli zord idő sanyarait s a harcban elül mentek. En avant les epaullets! előre az aranygallér!

A többi táborok nem kis bűnéül tudhatni fel a sok markotányosnét, a sok különböző név és rang alatt ott mulató nőket. Mint sáskasereg lepték el ezek az előre vagy hátra nyomuló hadtestek utat. S mennyire nehezíték az éllemezést, a sereg szállítását!

Görgeinél ez nein volt az eset.

A tiszteknek még nőiket sem volt szabad magokkal vinni, nem hogy maitresseiket; mennyi megkívántatott, markotányosné volt, de több ez sem.

S természetesnek is találok, hogy kinek van egy utógondolata a nőn, ki sorsát az övéhez csatolta, ritkán küzd azon határtalan elhatározottsággal, mellyel az, kinek ilyenek miatt aggódnia nem kell.

A többi táboroknál találkoztam illy énekkel, — örömmel láttam, hogy azon katonák, kiket Görgei képezett, vezetett, e hibától mentek.

S itt maga a vezér mutatta a legjobb példát, — nője a csata színhelyéhez még közel sem volt, — mint mutatta a bivouacirozások s más sanyarok kiállása alkalmával.

Görgei egyik sajtáságai közé tartozott az orvosokkali bánásmódja.

Kényszerítve voltak ezek a harczmezőn, a színhelyen magán jelen lenni s rögtön ápolni és gyógyítani a sebesülteket.

Innen főbb oka, hogy táborában zsidó orvos kevés vala. Nem szívelte azokat. De kit ottan megszenvedett az legjobban viselte magát.

Mindamellett koránsem mondhatni, hogy Görgei valakit vallási felekezeteért gyűlölt volna. A jó katonát, lett legyen zsidó vagy keresztény, egyaránt jutalmazá, mint büntetést a hanyagot. Voltak neki is izraelita jó katonái s orvosai is.

Legszigorúbb volt a kémek ellen. Pusztá gyanúból, ha az az alaposság színét magán viselte, kész volt valakit elítéltetni, föbe lövetni. Itt látom megfejtve a varsói herczeg azon Debreczenből irt szavait, hogy Görgei ellen kémeket használni nem tudott.

Ilyen volt Görgei eljárása.

S eljárásának valóban volt is sikere.

Tábora a legjobb rendben, katonái fegyelemhez szokottak, harczszomjasok, vérengzők a csatában, szerények a csatán kívül.

Az csak eddig volt, ezután kezdődött s növekedett fonkint a demoralisatio.

S látni e sereget csata előtt Í

Újongattak, vigadtak, nem volt széle hossza a pohárürítéseknek. Senki sem gondolt rá, hogy tán végperceit éli!

S a tisztek a honvédek közé keveredtek.

— Nos fiú harczba megyünk!

— Tudom hadnagy uram!

— S ha elbuknál ottan?

— Ejh van helyettem más is! Elég nagy Magyarország!

— S nem félsz?

— Félni? kitől?

— Nos! az ellentől.

— Kaptam én már sebet uram! Lőttek is el mellőlem.

De azért nem félek!

S ilyenkor arcza kipirult, szeme jobban villogott.

S ha megfúvatott a harczri riadó, s ha összegyűlőt peregtek a dobok, az egész sereg egy perez alatt készen vala.

Illyenkor aztán egyik a másikat bátorítá, pedig bátorításra egyiknek volt szüksége.

... Egy kurta hó alatt mivé lett e sereg!

Jul. 13-án este volt.

Az 1-ső, 3-dik és 7-dik hadtestek rendeletet kaptak útnak indulni.

Szándoka volt, mint mondják, Görgeinek a Dembinszki seregéveli egyesülését végrehajtani.

De egészen máskép tön.

Avantgarde-ot az első hadtest képezett. Vezérök volt Nagy-Sándor. Görgei Armin — ki czirkáló csapatát Komáromban reorganizálta — vele ment.

A centrumot — képezte a harmadik hadtest — gr. Leiningen vezette.

Az arrieregarde — Pöltenberg Ernő vezénylete alatt — a hetedik hadtestből állt.

Roppant hőség s por vala. A legmelegebb nyári napokat éltük akkor. S mit tavasszal olly alkalmatlannak tartánk, az eső most csak a por fölszikkasztása kedvéért is kedves vendég lett volna.

De e napokban gyöngén vagy épen nem éreztük a sanyart.

Komáromban kinyugovánk s most nevetve folytattuk az

utat. Egyik a másikat vígasztala, hogy e hőséggel jobban árt az oroszoknak mint nekünk.

Aztán kinek is jutott volna eszébe panaszkodni? Még eddig mindenki úgy hívé, hogy csatába diadalra megy.

Bátorkeszin, Szobon és N. Maroson át három erőtetett utat tevénk.

Három illy rövid pihenés után tett út elegendő ok lett volna kifárasztani a sereget. S valóban ez kezdett is lankadni. — De látszék, hogy egy kis, néhány órai pihenés vissza adandja régi erejét — mert csak a test volt lankadóban s nem a kedv és nem a bátorság,

Júl. 15-én déli 10 órakor ért Nagy-Sándor az avantgardeal Vác elébe.

Vácson mintegy 800 cserkesz és vonalezredi kozák lehetett, kik illy tetemes erő érkeztere a várost rögtön elhagyák. Nagy-Sándor rögtön utánok nyomult, s közvetlenül Vác előtt foglalt posítot. Ezáltal lehetlenné lón az ellenségnek mozdulatait ügyelhetni.

Az orosz seregek a dukai s dunakeszi hegyek mögött tűntek el, mint gyaníhattuk, egyesülendők tetemesb előnyomuló erővel.

Nagy-Sándor jobb szárnya a Duna irányában nyomult előre, a bal — Görgei Armin csapata — a vasútvonal irányában állott meg.

De a sereg csak kevés ideig nyugodhatott.

Tábornok Sass tetemes oroszsereggel délután 2 órakor előnyomult s támadólag lépett fel.

Serege tetemesb volt mint a miénk, s ez különben is fáradt levén, mármár hanyatlani kezdett.

Több mint egy óráig tartott már a csata, midőn gr. Leininger s a 3-dik hadtest megérkezett s a balrai dombokon megállt.

S a csata csak most kezdődött meg istenigazában. Hatalmas tüzelést tón az oroszokra, az agyúk egymásra szóltak, mintha az ég haragja nyilatkozott volna dörgéseiben.

Minden körülmény arra mutatott, hogy az orosz útegek nagyon sokat szenvedtek.



Igazolta ezt azon körülmény is, hogy nem sokára lassú visszahúzódáshoz kezdettek.

A csatatér a miénk maradt. Néhány lóporos szekér és szétrombolt lafette maradt kezünkben. A hegyek mögé vonultak, csak előőrsoket hagyván hátra.

Görgei mély sebe daczára jelentékeny részt vett a csatában. Folytonosan lovon elő s hátra lovagolt, biztatva, bátorítva s rendezve.

A harczmezőre érkeztekor egy orosz golyó üdvözlé melly kíséretében csapott le.

Mint mindig, Görgei személyes bravourja a csatának nem kis előnye volt.

Ez volt első eset, midőn ő oroszokkal küzdött s azon morális hatás, mit e csatának ennyire is megnyerése okozott, nevezetes volt.

Illy fárasztó ut s illy fárasztó harcz után egynapi nyugalmat kelle a seregnek engednie.

E nap alatt tűnt fel legelőbb nekem — s a következő sejtelmeimet igazolta ~ a hadseregnek apró bankjegyekbeni hiánya.

Tudakozódtam utána s feleletül nyerem, hogy a kormány mind illy eket küld.

Tízeseket s százasokat bővében lehetete látni, de apró czédulát nem, úgy hogy a szegény katonának ha volt is pénze, mellette éhezni szomjazni kényteték, miután felváltani senki sem akarta.

A sereg későbbi demoralizálódásának, megvallom, egyik tetemesb okát látom ebben, de kárhoztatom másfelől a fővezért is, ki erélyesen föllépni nem mert.

Akkora nagy sereg olly kis, már kiélt helyre szorulva s ott is pénz nélkül... hogy ne húzott volna maga után szomorú következményeket?

Mintha készakarva követték volna el e lényeges hibát !

De a nyugalmi napot sem töltheté Görgei nyugodtan.

Mint sejtünk lehetett, szándoka volt Gödöllő és Pest közt utat törni s a Tiszavonal megvédésére sietni.

Ez okbul Görgei délelőtt a csatamezőt szemlegette. Délután pedig az 1-ső és 3-ik hadtest *egy* részét s Görgei Armin csapatát erőtetett szemlegetésre szándékozott küldeni.

S valóban e csapatok már rendben álltak, midőn kémek és biztos tudósítások azon hírt hozák, hogy az orosz fő erő, mint egy 100,000 ember, Vác felé tart.

Rögtön rendelet adatott ki, hogy a sereg Losoncz felé megkezdi visszavonulását — azon terv, hogy Gödöllőn át törjünk utat, ezáltal dugába dülvén.

Azok közt, kik a táborkari tisztekkel szorosabb ismeretségben álltak, sajtáságos hírek kerengének.

Ugyanis némelleyek tudni akarák, hogy körül vagyunk kerítve, s csak páratlan ügyes tactica a vezérek s szokatlan elszántság a katonák részéről az, mi megmenthet.

Mondák, hogy kezdetben vesszőzési utat keilend tennünk: a bányavárosokból tábornok Grabbe s Gyöngyös felől egy más ennél is hatalmasb csapat által levén fenyegetve.

Biztos tudomásunk volt arról is, hogy Miskolczon e hó 4-ike óta orosz őrség van.

Mindamellet mondhatom, épennem csüggedénk. Erőnk még akkor nem lankadt, bizalmunk nem hervadt el, hittünk és reméltünk.

Hittük, hogy az öszves magyar hadsereg egyesülni fog s úgy működend. De azt is hittük, hogy végre a ministerium megszán s inunitiót és aprópénzt fog küldeni — mert mind kettőnek hiányában valánk,

Esti 9 óraker adatott ki az indulási rendelet.

Pöltenberg vezette a 7-dik hadtestet mint avantgarde-ot, az első hadtest centrum, a 3-dik pedig arrieregarde vala.

Görgei egész éjen át lován ült, nyílt sebe daczára.

A podgyászos szekereket kezdte rendezni. Bármilly hi-degséget mutatott, minden mozdulata elárulá belingerültségét — daczára, hogy illy szekerek sokkal kevesebben voltak táborában, mint a többiekben.

Ő ezektől is szeretett volna menekülni, mint melleyek mozdulatait s az elvonulást, mit lehetőleg titokban óhajtott

tenni, nehezíték s a kormány első föltüntére a serget veszélyezhették volna.

Elő s hátra lovagolt, intézkedett, tett páratlan buzgalommal. Kifáradhatlan vala mint mindig. Az éj hűse, a seb arczára némi halaványságot varázsoltak. Ingerültebb vala a szokottnál, bármint igyekezett azt mérsékelni.

Ki látta őt itt s látta a későbbi jelenetben, lehetlennék hitte, hogy e perczen is áruási szándoka körülmények s ingereltetése által előidézett tettét más nevéen nevezni nem tudom — véghezvitelét kezdi el.

A legelkeserültebb csatát küzdi egyfelől, s másfelől épen e küzdelem által lehetlenné teszi a concentrálást, s elvágja magát a többi táboroktól.

Nagy-Sándor éjfélkor indult el, magához vonva előőrseit, mielőtt helyét a harmadik hadtest pótolni tudta volna.

Természetes következménye volt ennek, hogy midőn kora reggel a hiányt észrevették, az előnyt felhasználták.

Előnyomult tehát az orosz sereg. Egy dsidás és gyalog ezred lovas-üteggel elfoglalta a várost.

Reggel felé — mintegy 4 óra lehetett — az előnyomulásnak híre elterjedt.

Gondolhatni, minő zavart idézett elő!

A vasút közelében Vácz mögött egy patak van — melly a dunába szakad s mellyen át egy fahíd vezet.

A podgyászos szekerek egy perez alatt annyira öszveto-lultak, hogy egyiknek sem volt lehető az átmenetel azon.

S a zavar folytonosan nőtt, a mint egymást követték a rász hírek, hogy Vácz el van foglalva, hogy a 3-dik hadtest uta elzárva, hogy az oroszok nyomban üldöznek.

Sem parancs sem kérés nem használt.

Mindenki első akart lenni, s épen ezért mindenik elkésett.

S látni e mellett a töméntelen ágyút, a töltény-reservát melly várakozott az átmenetelre!

Ki illy jelenetet még nem látott, nem lehet róla fogalma. A sok csüggedő, a sok siető arcz, a várás és kétségbeesés kifejezéseivel, a zavar tetőpontja, perczenként nő-

vekedő apadása a fegyelemnek, sajátságos szint tüntet fel a szemlélő előtt.

Perez percz után, óra óra után halad s az illy zavar még szokott tartani.

S az illy csüggedők mint kapkodnak a hírek után, mint kérdeznek minden új, eddig előttök föl nem tűnt arezot: „nos mi újság?” s minő pietással minő gondossággal hallgatják.

Terv, szándok és kivitel egy perez alatt fogamzék a vezér agyában.

A 3-dik hadtest gyalogsága s tüzérségének nagy része a Vác mögötti dombokat foglalta el.

Görgei e hadtestből néhány zászlóalj gyalogságot s divisio hannover- és ferdinandhuszárságot véve maga mellé, megharonta a Váczon mulató orosz előőröket.

Küzdelemteljes utczai csata kezdődék.

Az oroszág keményen tartotta magát, de Görgei serge sem lankadt, mintha tudta volna, hogy ez föltételezi tovább húzóhatását, fenmaradását

Ezek kevés idő múlva vonulni kezdenek, Vácot — vonulások közben — kirabolva,

Görgei nyomban üldözé őket,

A temetőben orosz tüzérség s vadászok valának.

— Szuronyra fiuk! kiáltá a vezér.

Az illyen kiáltás rendesen megtette hatását.

A honvédség lesütötte fejét, előre szegezte szuronyát s szaladt mint vihar, melly utából mindent elsöpör, mígnem a kívánt helyre érkezett.

Nem sokára a temető magyar kezekben volt.

Gondolhatni, hogy e csata nem volt percz műve. A nap már hevesen, égetőn sütött, annélkül hogy Görgei, ki este óta lováról le sem szállt, és fáradt serege legkevésbé is lankadt volna.

Van valami a csatában, a küzdelemben, mi az elfáradást lehetlenné teszi.

Az orosz sereg eredeti positiojában a dukai szőlőhegyeken és mögött foglalt helyet.

E csata fedezte az elvonulhatást.

Az eddigi küzdés s főként az ezután bekövetkezett jelenet legkiáltóbb tanúja Görgei személyes bátorságának s a hidegvérnek, mellyel a halál szemébe néz.

Megkezdődött a visszavonulás, miután Görgei meggyőződék, hogy a katonaság a hídon átment, s a legjobb rendben, daczára, hogy a városig az ellenség ágyúi üldözék.

Görgei személyesen vezette azt, s miután a fahíd még nem volt elérve, melly nem kis akadályként álla ottan két osztály huszárságnak fel kelle őket tartania.

De az oroszok mind jobban jobban nyomultak, ágyúik közelebb dörögtek, perczenként hatalmasbul szóltak, a gránátokat egymásra szórták.... s a fahíd még mindig állt.

Végre miután mindenki átment, Görgei rendeletet ad a hidászoknak, lerontani azt.

De az oroszok ezt minden áron meggátlandók, sarkukban valának. Keményebben tüzeltek, jobban szórták a gránátokat, mint valaha

A hidászok mármár lankadozni kezdenek, mármár el akarták hagyni a vészes helyet, hol, úgy szólva, a halál bizonyos torkában álltak, midőn a fővezér bktató szavaival megjelen köztök.

Görgein bíborszín egyenruhája volt. Maga nézte, maga intézte a híd elszedését, meggyújtását.

A hidászokat e hidegvérűség meglepte, egyetlen egy sem hagyta el a helyet.... hogyne, midőn láták, mikép a vezér közelében 3 gránát esik le, annélkül, hogy ennek csak arcizma is változott volna.

A híd elszedetett, fölégettetett.

A hadseregnek pedig lehetővé lőn tovább vonulhatása.

Júl. 20-án.

A magyar sergek, mint említem, 16-án estve indultak el. Volt alkalmam a tábort és szellemét átismerni.

Az út fáradalmi, a kiállott terhes csaták s legfőként a visszavonulás hatását tagadnom lehetlen.

A fiúk lankadtabbak voltak s daczára a víg danáknak, mellyel komor kedvüket eltakarni igyekeztek, minden mozdulatuk elárulá azt.

A nap égetőn sütött s komor kedvvel sóhajtvá törölgette a huszár harczménét.

S ha az utón egy kutat pillantanak meg! Egy perez alatt körítve volt honvédekkel, kik átmelegült vizéből enyhet akartak inni s huszárokkal, kik előbb lovaikról gondoskodtak.

S volt zaj, volt lárma!

Társaitól senki sem akart elmaradni — de szomjuk olly nagy vala!

S vezér és tiszték e sanyarokban mindnyájan osztakozának! Túrtek mint azok, kiállták, mit azok szenvedenek, csak-hogy a nyomort azok könnyebben szenvedek.

Utunk kezdetén — egészen a rétsági hegyútig — nyomunkban valának az oroszok s a visszavonulást egészen e helyig csak azután tehattük meg háborítlanul.

S hogy ez üldözés nem maradt hatás nélkül, gondolhatni. A sereg kedélyére komor befolyása volt annak.

Rétságon mind 3 hadtest kinyugodott — ha a pár órai pihenést csakugyan nevezhetni nyugalomnak.

Az eddigi dispositiók itt egy kis változáson mentek keresztül. Ugyanis az arrieregarde vezetését Pöltenberg vette át a 7-dik hadtesttel Nagy-Sándor helyett,

Tán nem lesz czéltalan Nagy Sándorról néhány ezót szólni.

Ő volt — mintegy 45 éves lehetett — a legidősb tábornok s a gyöngélkedő Görgei helyett, ha ezt csakugyan eddigi sebe további vezetésre képtelenné teendő — átveendette a vezényletet.

Görgei sympathiáját nem bírta, kivált miután ez egy hadi tanácsban kimondá, hogy ha Görgei dictatorrá akarna lenni, Brutusává válnék.

Mi őt Kossuth titkos biztosának s sok esetben kémének hittük — s tán nem ok nélkül.

Tudtuk ugyanis, hogy Görgeitől a tudósításokat ő teszi meg. Tudtuk hogy tervet, czélt, szándokot, harczmenetet s mindent elárul néha, s ha gyanúnk nem alaptalan, nem egyszer olly színben állítva elő, mi a fővezérre nem a legkedvezőbb szint vet.

Görgei három nap óta folytonosan lován, lankadt, beteges vala. Mély sebének kék selyem kendővei kötötte be, mi halvány arcának olly érdekes, mondani szeretném, regényes szint kölcsönze.

Mindnyájan ki valánk fáradva, a vezér leginkább, s ő még is legkevésbé mutatta azt.

Megvallom, mindnyájan nem kis aggálylyal gondolánk rá, hogy helyette Nagy-Sándor vezetend bennünket.

Mi leend akkor belőlünk?

Itt valának a legcriticusabb perczek. Vezérünk egy ember, ki gyöngélkedik — helyette olyanra várhatánk, ki pótolni legkevésbé sem tudandja.

Ezenkívül nyomunkban tetemes orosz erő, hatalmas, számban túlnyomó, bennünket folytonosan üldöző!

S hozzá a nyári hőség, a fátalalom, mellyel küzdenünk kelle!

Délután 3 órakor az orosz előőrsök nyomunkban valának, s viszont támadólag léptek föl.

Pöntenberg késő estig küzdött velök, a nélkül, hogy talpalatnyi földet átengedett volna, a nélkül hogy — mitől föltételeztetek a tovább vonulás — a további üldözést lehetővé tette volna.

Rétság, mint a melly az ellenséges csatavonalban esett, több helyt meggyuladt.

Ezenben az első s harmadik hadtest háborítlanul érkezett el Vadkertre, melly körül bivouacirozással tölte el az egész éjt.

Hajnal hasadtára Pöltenberg is megérkezett s Vadkert körül foglalt positiót.

És íme az oroszok viszont nyomában valának. Néhány perczet nyughatott csak, az ütközet megkezdődék. S mit azelőtti nap olly pontosan teljesíte, az ellenség feltartóztatását, újra meg kellett tennie,

Teljesíte.

A nyomuló oroszokkal egész délelőtt küzdött, elszántan, készen minden áldozatra.

A folytonos fáradtság, folytonos lovon létei, a nyári nap hősége s az éji hideg szellő a vezér megedzett de a seb és vér-folyás miatt elgyengült testére nem kis befolyással volt.

Már Rétságön elkezdte a hideg rázni, úgy hogy Balassa-Gyarmatoh — hová az 1-ső és 3-dik hadtest útját vette, fejbéli ínáz által fenyegettetek.

Tovább lován nem lehetett. Kénytelen volt tehát útját szekeren folytatni. Losoncra vitetett, hol betegsége az nap olly terhesnek látszék, mikép az orvosok gyors felgyógyulásán kétkedének.

Épen ezért kénytelen volt ottan maradni. Minő kín volt e fáradalmokhoz szokott emberre nézve! Dispositiókat maga nem tehetett, s mik téve valának, azok millyensége iránt magának meggyőződést nem szerezhetett, Még csak gondolkodnia sem volt szabad!

S miután Pöltenberg hadteste, melly eddigelé folytonosan útban vala, csatát csata után küzdött s egy sokkal tetemesb haderőt feltartóztatott, épen azért nagyon fáradt vala, a visszavonulás fedezése addig míg ő kinyugodandik, Nagy-Sándorra bízott.

A tábori tüzek meggyújtattak, a sereg elkezdett vigan dalolni, hogy feledje a kiállott fáradalmat, hogy erőt gyűjtson az újabban kiállandókra.

A fiuk leheveredtek, a huszárok megtisztíták lovaikat, s mindnyájan elkezdtek főzni.



Este volt.

Nincs sajtáságosabb, mint tábort este őrtüzei mellett látni.

Beszélgnek a nap eseményeiről, az elhullott társakról, hányval vannak kevesebben, hogy lőtték ki társát mellöle sat.

Es a huszár ha elveszte kedvencz lovát, könnyezve gondol rá, elmondja, hány csatában volt hü barátja, mit tett érte, mint ismeré?

S a beszéd lassan megváltozik.

A fiúk haza gondolnak, a jó anyára, a szép kedvesre, ki könnyez utánok.

S készítnek terveket, hogy a harcznak nem sokára vége lesz, hogy ők haza térnek, meglátják azt... s milly boldogok lesznek!

S kinek érdemkeresztje van, büszkén gondol rá, hogy az érdemkereszt kedvesét is díszítendi.

A kulacsok rendre járnak. Éltetik a szép magyar hazát, a meghalt társakat, a jó vezért!

Utóbb dalolnak édes magyar nyelven, édes magyar népdalokat!

Hogy e jelenetnek érdekességét az éj homálya fehér csillagaival mennyire emeli, csak az tudja, ki azt látta!

Alig hogy a fiúk javában mulatni kezdenek — az evést még el sem végzek, midőn egy váratlan körülmény nyugalmukat megháborítá!

Ugyanis Nagy-Sándor, daczára hogy a terrénum mindkét felől fedezte, elkezd álmodozni, hogy körülkerítették, sergével elhagyja positióját s a még ki nem nyugodt serget kényszeríté, útját Losoncra folytatni.

S a kiállott terhes út annyira elgyöngíté a fiakat, hogy maródik nagyobb számban már ekkor kezdenek jelentkezni.

Losonczon pár órai mulatást evésre fordítánk.

A 3-dik és 7-dik hadtest még az nap Rimaszombatra ért, az első Losonc mögött maradt.

Júl. 24-én.

Bolondabb híreket, mit ez időben a táborban kerengenék, gondolni sem lehet.

Legfurcsábbnak tetszék előttem, hogy még a tisztek közt is igen sokan valának, kik nemcsak hitelt adtak az Illyéseknek, hanem terjeszték is azokat.

Mint anomáliát nem leend érdektelen egy párt följegyezni.

Így például beszéltek Konstantin orosz hercegről, mint Magyarország független királyáról, az oroszoknak Austriával folytatandó hadjárói, a gyűlöletről, melly a két nemzet közt van, a sympathiáról, mellyel ezek a magyarok iránt viseltetnek.

Több illy újdonságokat mondott el nekem egy közhuszár, kivel következő párbeszédbe elegyedtem:

— Már uram, mondjon ön a mit tetszik, még Szőnynél egész lélekkel küzdöttem a muszkák ellen.

— És most?

— Tudja isten! küzdök most is, mert a vezér úgy parancsolja, de ha vagy egy muszkát most levágok, isten tudja, szintúgy fáj a lelkem érte, mintha jó barátot öltem volna meg.

— S ők nem vágnak-e le közülünk eleget?

— Igaz uram hogy teszik, hanem azt hiszem, hogy ők is úgy gondolkodnak! Aztán azt hiszem, hogy nem fogják so-  
kára tenni.

— De hát elfeledte-e, hogy miután beütöttek, a felvidéken elég pusztítást vittek végbe?

— Igaz lehet uram, hanem most nem pusztítanak sehol. A fegyveres embert megölik, ha lehet, de a földnépét nem bántják.

S ez valóban úgy vala. Okot tehát ez ellen nem hozhatam fel, hanem más tárgyra fordítám.

— De hát ha mindez úgy van, maga mondja miért nem vetik le az álarczot?

— Jaj uram, monda, sok körülmény kívántatnék ahoz! S itt egy hosszas perorátiót tartott Európáról s az európai politicáról.

Mosolyomat alig rejthetve távozám ez embertől. Gondolkodám, hogy minő forrásból kaphatják ez emberek az ilyen híreket? Gondolataim önként a fővezérig mentek föl.

Rimaszombatban elsőben jelent meg két parlamentair Görgeihez, tőle fegyvernyugvást eszközöndő, mialatt pacificálhatnának.

Mi csak annyit tudhatánk meg, hogy Görgei őket a szegei kormányhoz utalá, nem akarván mint egyszerű vezér a politikába elegyedni.

Boldogok, kik hisznek, övék a mennyek országa!

\*

Meggyőződésük volt azoknak, kik a dologba beavatva valának, hogy az oroszoknak e pacificatioval semmi egyéb céljok nincs, mint a Vácznál elmulasztott időt helyrehozni, s bennünket Pétervásárnál utóíérve, utunkat elvágni.

Föltartóztatlanul folytattuk utunkat Putnok felé, de fáradtan, elkedvetlenül s küzdve éhség ellen.

Az itteni helységek egyikében pár órai nyugidót tartván, a katonák főzés végett tüzet raktak. A falu végéről egy pár kerítést széttéptek.

A lakosok ezért panaszt tettek.

— Csak a kerítést hordák el, mond Görgei, még fegyelmet tudnak a fiuk. Mások a kerítést gyújtották volna meg!

Putnokon értésünkre esett, hogy orosz tábornok Tsheodajeff mintegy 40,000 emberrel Miskolczon van.

Rendeletet adott tehát a 7-dik hadtestnek, hogy menjen Miskolczra, azt vegye be, s ezáltal biztosítsa a magyar seregnek a tiszavonalrai visszavonulását.

Görgei a 3-dik hadtesttel Sajó-Sz.-Péterre ért, hol vette Pöltenbergnek mint azon hadtest parancsnokának tudósítá-

sát, hogy az oroszok Miskolczot odahagyták s Mező-Kövesd lelé visszavonultak. Ő maga pedig Csabáig nyomult, hol előőrseit kiállítá.

E tudósítás nyomán Görgei Miskolczra ment. Betegsége folytonosan terhesült, sebe gyógyulni nem akart. Halvány, levert, komor vala.

Miskolczon orvosi rendelet által pár órát nyugodott.

A házi nő, kinél szállva volt, bekötöze fejét.

— Istenem, mond, minő terhes seb!

— Szívesen szenvedném, monda, csak a haza volna általa megmentve!

Miskolczról Zsolczára mentünk a Sajó mögött.

Pöltenbergnek pedig rendelet adatott ki, az ellenséget erőltetett szemlegezéssel foglalkodtatni, s ekép a magyar sereg mozdulatai iránt megcsalni őt.

Pöltenberg előnyomult Ábrányig a nélkül, hogy ellenséget talált volna.

Nagy-Sándor Sajó-Sz.-Péterről Szikszóra ment,

Ekép a sajóvonal el volt érve, s a magyar seregnek a Tiszáig vonulása biztosítva.

Júl. 27-én.

Ki úgy hiszi, hogy egy vezérnek nincs közvető befolyása sergére s annak szellemére, nagyon téved.

Elő példáját láttam ennek a Görgei seregének perczenkénti lehanyatlásában.

Mintha isten tudja minő kőfal lett volna e két hét, melly az időt elválasztá, minden megváltozott.

Télben is állott ki e sereg sanyarokat, nagyobbakat mint most. S mi akkor bátorítá, edzé, lelkesíté, csüggedés és kétségbeesést távol tartott tőle, mi akkor minden egyes embert óriássá tőn, az lankasztá bátorságát, erejét bénítá, a jelen iránt türelmetlenné, a jövő iránt bizalmatlanná tette — most.

Megverve még sehol sem volt s a tűz sem halt ki lelkéből egészen.

Készen állt a csatára, várta a trombitahangot, a dobpergést— de istenem, ez nem volt azon sereg lelkesültsége, ez perczeni szalmatűz volt.

Aztán örökös gátként ott állt a tisztek egy része. Ezek a táblabíró-emberek megszokták a corpus juris fénykorát a dolce far niente repraesentálhatási, protestálhatási jogaikat, mellyek mindenikétől az ellenálláshoz nem szokott vezér elszoktatá őket.

Ott álltak az oroszokkali parlamentirozások, az apró bankjegyihiány, az örökös fáradság stb.

De lássuk a harc folyamat,

Pöltenberg s a 7-ik hadtest Miskolczon maradt, míg a 3-ik hadtest (Leiningen alatt) Felső Zsolczát s ekkép a sajonalt foglalta el.

Minden Kossuthtól érkezett tudósítások összeváltak a pontban, hogy a tiszavonal Korponai őrnagy által kellőleg van fedezve.

Nem maradt tehát nekünk más hátra, mint e fedezet biztossága alatt a Tisza mögé vonulni. Különben is épen azáltal annak átlépése szükségtelessé válván.

Munitiónk kevés vala, annak érkezéig tehát a hernádh-s aztán sajóvonalt kellende védenünk.

Megvallom, nem egy boszús kifakadásra adott alkalmat a kormánynak, azon hanyagsága, hogy töltenyt nem küld — hisz mi annak elfogytával a legborzasztóbb jövő elébe néztünk.

Aggasztott másfelől, hogy a 4-ik orosz hadtest Ónod és Tokaj felől megkerülend.

E helyett azonban tábornok Tsheodajeff Pöltenberget megtámadta, ki is Miskolczon át a sajóvonalt húzódott vissza.

Ekkép mindhárom hadtest a sajóvonalt fedezését védte.

Jul. 23-án délelőtt tábornok Tsheodajeff a 3-ik s 7-ik hadtestünket frontéban megtámadta.

Egész nap tartott a csata, s miben az oroszok legerősebbek voltak, folytonosan ágyútűzzel.

Fiatal de már sok csatát kiállott tüzeink derekasan vi-selték magokat, annyira hogy az reményünket túlhaladta.

Egésznap csata folyama alatt egyetlenegyszer próbált egy orosz lovas hadcsapat a szent-péteri úton a 3-ik magyar hadtest elébe kerülni.

Bármilly merész, bármilly biztos volt támadásuk, részünkről is hasonló erélyességgel találkoztak.

Visszanyomattak.

Egész estig védte Pöltenberg néhány csapata a sajóvonalt Alsó-Zsolcza alatt. Próbát is tett az ott felállított orosz ütegeket szurony támadással bevenni. De ez nem sikerült.

Az oroszok visszavonultak Miskolczra.

Mind ez, mind az ezután következő támadásai az oroszoknak arra mutatnak, hogy az illető vezérek részéről minden combinatio nélkül történtek, s miután ez előttünk sem maradt egészen titok, folytonos visszavonulásunk annál jobban bosszantott.

Rendeletet adott ki Görgei, hogy a 3-ik s 7-ik hadtest a Hernád mögé Geszthelyre vonuljon.

Csak egyetlen napig maradánk nyugton s a 7-ik hadtest Geszthelynél viszont megtámadott.

Visszanyomatott.

Másnap ismétlé támadását.

Szoros gyalog és lovassági colonneokkal a tüzérséget közbevéve, a hernádvonaltól alig egy kartácslövésnyi távolságig nyomult.

Az előnyomuló csapatot gr. Leiningen, legtehetségesebb s bátrabb tábornokaink egyike, fogadta.

Katonái kétségbeesetten vívtak. Tüzérei pompásan lőttek, annyira, hogy az oroszok 2 és fél óránál tovább nem tudták a csatát kiállani.

Egy pár munitiós szekeret a légbe is röpített jól irányzott lövéssel, mások pedig orosz gránátok által gyuladtak meg.

Gondolhatni, milly iszonyú pusztítást vitt ez köztök véghez.

E pár órai csatában orosz részről töméntelen áldozat hullott el,

S mind ezt egy kiéhezett, perczenként apadó s szükségét szenvedő csapat vívta ki.

Aug. 3-án.

Mint rendszeren a hadi életben szokott történni, a tábori élet zaja s elfoglald mozgalmi közt igen keveset tudánk a szegedi táblabírák tetteiről.

Hallottunk egyszer is másszor is furcsa híreket, mint veszekednek azok ottan, mint öltenek véresebb tollakat, ha győzünk s dugják el, ha megveretünk, mint pakolnak, mennyi nevetséges zajjal, rendtelenséggel utaznak.

Megvallom, ez nekünk nem egy bon-motra adott alkalmat.

Őszintén szólva e szellem nekem egyáltalán nem tetszett. Jobb szerettem volna tudni, hogy a táblabírák s hadfiak közt egyetértés van, mindenik teljesíti dolgát kötelességét, a nagy-ravágyás, rivalitás, egymástóli félelem s több illy következményeikért fontos hibákat elhagytak.

Nem valék épen ismeretlen a kormányi étettel, s különösen boszankodám azon, hogy ez minden áron depopularizálni akarja Görgeit.

Mennyire nem sikerült ez, mutatja azon körülmény, hogy egy parlamenti titkos ülés Görgeit az öszves hadsereg fővezérévé nevezte ki.

Gyávaság volt a kormánytól, nem tenni nyíltan, de tudni kell, hogy ezt Szemere indítványa s beszéde következtében tévé, ki a dolog eligazítását magára vállalá.

Nekem különösen az utóbbi időkben annyira különöseknak tetszenek Szemere tettei, mikép nem egyszer jöttem a gondolatra, hogy ő dictatorságra törekszik,

S volt is ebben valami.

Különösen egyszer Görgeinek megírta, hogy a hazát csak dictatura mentheti meg, s hogy véleménye szerint akkor is nem egy hanem két dictator kellene.



Elég világos kifejezés, hogy oily eszes ember, mint Görgei, megértse.

Nevetve lökte félre a levelet.

Tehát három ember, ki a főhatalomra tör, három ember egymással szemben, egy mindenfelől nyomott sereg, egy minden oldalról ellentől körített naponként olvadó párt, egy diadalmas hadjáratnak csak emlékből fenálló dicsősége, egy gyáva tétlen parlament, minden oldalról felbőszült nemzeti-ségek, a dolog élén kormányra képtelen emberek ilyen volt a magyar kormány végnapja.

Mintha isten belátásuktól fosztotta volna meg őket, czívődásuk napról napra nőtt.

Hogy Görgei és Kossuth nem voltak jó barátok, hogy különösen az utolsó időben sokat tettek egymás ellen, azért, mert mindenik főhatalomra tört — nem vala titok.

De hogy őket triumvirátusra Görgei egészítse ki, hogy ezen Antonius és Lepidus irányában Octaviussá akarjon lenni, megvallom soha sem hittem volna, s épen azért — igen nevetségesnek hittem.

Szerencsen voltunk.

Ott hallók meg a hírt, mire eddigelé keveset számítánk s mi minden számításunkat tönkretette.

Korponay ezredes Tiszafürednél szétveretett s az oroszok a Tiszán háborítlanul átvonultak. Népfelkelés, az újonnan felállított 7-dik huszár ezred néhány svadrona s egy pár ágyú voltak ottan.

Nem maradt tehát más hátra, mint Nagy-Váradra vonulni a berettyóvonal megvédésére.

Az első hadtest Vác óta csatában nem vett részt.

Parancsnoka Nagy-Sándor tehát rendeletet kapott Debreczenen át Berettyóújfaluba vonulni s a 3-ik és 7-ik hadtest vonulását fedezni.

Ennek utául Nagy-Kállón, Vámos-Pircsen és Nagy-Létán át a Kis-Máriáig való vonulása vala kitűzve.

Meg volt neki rendeltetve szemlegezést tartatni, s biztos tudomás szerint az orosz erő mekkorasága iránt, s ha megtá-

madtatnék is puszta, ágyúcsatát s azt is a visszavonulás biztos megtehetése végett fogadni el.

De a dolog egész másképp ütött ki.

Nagy-Sándor serge 8000 emberből állt, ennyire apadt e csatában kevés részt vett erő is.

Ő és tisztei Debreczenben dínom-dánomhoz fogtak, s egyetlen, mit tön, tüzéreinek sok tekintetben ügyes elrendezése volt.

Aug. 2-án délelőtt a szó teljes értelmében meglepetett olly helyen, hol mérföldeken át nem lehetett tárgyat látni, mi a látkört elzárhatja.

Roppant erő ment ellenük, az orosz főerő.

S az őrmesterek tisztek hiányában elfogadták a csatát. A tüzéség bámulandólag viselte magát, utolsó töltényét is ellővé.

Serge szétveretett s az oroszok még a városon át is nyomban üldözék.

Gondatlansága miatt töméntelen áldozat hullott el.

S akkor nem hogy Berettyónyfalunál megállapodott volna, Nagy-Várad felé folytatta útját, s midőn Görgei Kis-Máriába érkezett, ő már Kereszturnái volt Váradtól félóránnyira.

Kénytelen volt tehát Görgei is Nagy-Váradra vonulni, miközben Nagy-Sándor képezte az előőrsi sereget.

Mint a kormány megrendelte, a főparancsnokságot volt Aradon átveendő.

Aug. 14-én.

Egy csapás sem hatott annyira érzékenyen a seregre, mint Nagy-Sándor szétveretése.

Pénzünk nem volt — kedvünk még kevesebb.

A sereg lehangolt, a tisztek nem akartak harcolni.

A katonák szökdősének — kik éhség miatt ki nem dőltek az utból.

Az eszme, hogy az oroszoknak megadják magokat, népszerűvé lőn — a tisztek tudja minő chargeokról nem álmodozának.

Illy állapotban érkezek aug. 9-én Ó-Aradra Nagy-Sándor. Másnap a 7 ik s 3-ik hadtest is ott vala.

Egyetlen reményünk az vala, hogy Dembinszki serge is ide érkezend, s akkor Görbéi lesz a fővezér.

Nagy-Sándort Ó-Aradnál táborszernagy Schlick megverte.

Kossuth hiúsága vagy Dembinszki makacssága okozá — minthogy ez utóbbi az ellenséges Temesvár alá vonult, hol 40,000 emberéből alig maradt 8000.

S Görgei csapata is 17,000 emberre olvadt.

Hg. Paskievits az orosz főerővel Nagy-Váradon.

Kis-Jenő- és Remeténél gr. Rüdiger.

Új-Aradon gr. Schlick.

Temesvárt báró Haynau.

Erdély határszélén orosz-osztrák haderő.

Zámnál járhatlan havasok s móczok.

Mindenfelől ellen — merre a szem tekintett s a gondolat járt!

Görgei, katonai nevét a tökéletes szétveretés gyalázatától megmentendő, elhatározá, az oroszoknak lerakni fegyvereit. Írt is tábornok Rüdigernek egy levelet.

Ezt később közlék a bécsi lapok.

Volt alkalmam olvasni magyar fordítását is — ide igtagtom ezt, mint a végnapokat jellemző adatot:

„Tábornok úr!

Ön bizonytal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkímélem fárasztó ismétlésétől mindazon csodásan összefüggő eseményeknek, mellyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existenciánkérti kétségbeesett harciba keverték.

A nemzet jobb, s állíthatom, nagyobb része, e csatát nem kereste könnyelműleg, de több becsületes emberek segítségével, kik nem tartoznak ugyan a nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállta.

Europa politikája akkor úgy kívánta, hogy legyőzésünkre, s Magyarhon alkotmányáérti további harcának lehetlenítésére az orosz czár Austriával egyesüljön. Megtörtént 1 Magyarhon igaz, jó patriótái közül ezt sokan előre látták s intve előre megmondák.

Napjaink története egykoron leleplezendi, mi indítá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, fülét ez intő hang elől elzárni.

Ez ideiglenes kormány nincs többé.

A legnagyobb vész leggyengébbnek találta.

En a tettek embere, de nem a hasztalanoké, minden további vérontást hasztalannak, Magyarhonra nézve vészthozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismerem; felszólítám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fenállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá teheti.

Az ideiglenes kormány megismeré ezt, önként leköszönt, kezeimbe téve le a főhatalmat.

E körülményt legjobb meggyőződéseim szerint használom, megkímélni az embervért s békés polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngé vagyok, legalább a had nyo-

morától megmenteni, föltétlenül letévén fegyvereimet s ezáltal ösztönt adván minden tölem elvált magyar haderők vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni.

Bízom e mellett ő felsége a czár magasztalt nagylelkűségében, hogy annyi derék bajtársaimat, kik mint előbb osztrák tiszték, a körülmények hatalma által ez Austria elleni szerencsétlen hadba vegyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretetében bíznak, elleneik vak boszudühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhez czímzem e levelet tábornok ár, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, melly bizalmamat megnyeré.

Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt, de olymódon lehetővé tenni, hogy ő felsége az orosz császár sergei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánítom, hogy később vagyok hadtestemet bármilly túlerő elleni harczban megsemmisíttetni engedni, mint osztrák seregek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet.

Holnap, augustus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Bééire menedek, mit olly czéllal tudatok önnel, hogy erejével az osztrák és saját sergeim közé vonuljon, engem körülzární s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák sergek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasítom, s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő ekkép a császári orosz sergeket, kik előtt egyedül nyilvánítom késznek magamat, fegyvereimet önként letenni.

Tisztelt válaszát rövid idő alatt elvárom, biztosítva önt határtalan tiszteletemről.

Ó-Arad, augustus 11-én 1849. esti 9 óraker.

G ö r g e i Arthur, magyar tábornok.

E levelet egy jelenet előzte meg.

A haditanács elhatározá, többé nem küzdeni — elégte-

lennek hitték magokat, a harcot tovább folytathatni. Maga Leiningen is úgy nyilatkozék: „itt a netovább!”

Ugyanez nap Görgei kényszeríté a kormányt, letenni annak vezetését.

S kitől mindketten félték a főhatalmat, s minek meggátolásának ennyit áldozának, elvégre is a főhatalmat annak kezébe kénytetének tenni.

Ez nap estvéjén két piacát hirdeté, hogy a dictatura Görgeinek adatott.

Az első Kossuthtól volt, az utóbbi a dictatortól.

Ide igtatom ez utóbbit.

„Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a ministerek, ma, hivatalaikról s a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett, ma, a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczzal vagy békés utón, akként, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyítettessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek, és a sorsnak csapásai súlyosak, illy helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen, egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulva, ellenszegülésre, vagy harczba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk.

Görgei Arthur.”

Aug. 11-ike éjeién a sereg Aradra — hol 5000 újoncz csatlakozék hozzá, Világosra ment.

A fegyverletétel aug. 13-án történj a zeréndi téren.

Borzasztó jelenet vala ez!

A diadalhoz szokott sereg letette azt, mivel dicsőségét szerezte.

A huszárok megváltak lovaiktól, fegyvereiktől s mindentől, mi előttök kedves vala! mint a Vezér katonai hírnevétől s mindentől mi előtte kedves vala!...

De az ide mellékelt kép hivebben ecseteli a jelenetet, mint azt gyöngye tollunk tudná.

17,000 gyakorlott katona, 5000 újoncz tette le fegyverét, ezenkívül 126 ágyú adatott át!

Görgeit nem akarjuk menteni.

Bűnös volt, hogy előbb nem tette a lépést ha akarta, midőn még volt megmenteni való.

De bűnéért keservesen lakolt.

Élni kénytelen, hogy lássa a kétségbeesést, AZ ínséget, a nyomort, mit okozott, hogy hallja az áldozatok hírét, kik mi-atta véreztek el....

Keserves élet! keservesebb száz halálnál!

## TOLDALÉK.

### PROCLAMATIO

#### a felsődunai magyar királyi hadsereghez.

Azon előnyök, mellyeket az ellenséges túlerő a felsődunai hadtest felett kivívott, nevezetesen pedig a legújabb események, úgy látszik, némellyekben közölünk természetes lehangoló befolyásuk által még azon nemes öntudatot is megingatta, melly mindnyájunkat a háború legigazságosabbikában egyesített.

Ezen megingatott öntudatot ismét megszilárdítani, s ez által a némileg lecsüggedt bátorságot újra föleleveníteni a vezér első kötelessége.

En teljesítem e kötelességet, midőn a felsődunai hadtestnek a czélba vett diversio által az ellenség egy mellékerejére kedvezőbb fordulatokra nyújtok kilátást. Főkép pedig azáltal remélem a hadtest öntudatát emelni, hogy arról, mi eddig történt, valamint arról, minek részünkről még történnie kell, nyíltan és becsületesen Ítéletemet, meggyőződésemet ki nyilatkoztassam.

Én a rám bízott állást elvállaltam, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartottam.

Es én állásomat megtartandom, míg az reám bízva leend, habár közölünk a legjobbak ingadoznának is, s karjaikat az igaz ügytől megvonják.

Ezen önérzet adja nekem az erőt, az 1848. nov. 1-étől fogva történtek megítélésében saját balfogásaimat leplezetlenül bevallanom, remélve, hogy ezáltal a hadtestnek a legbiztosabb garantiákat nyújtom, miszerint jövőben czélszerűbb rendszabályokhoz nyúlандok.



Én hibáztam, mikor megszűntem a honvédelmi bizottmányt dönthetlen okokkal arra bírni, hogy a határvédelem s határzár szerencsétlen elvét feladja; miután minden többi megtámadtatások, mellyeknek a hadtest önhibáján kívül kivéte volt, egyedül csak onnan eredtek, hogy az előörsi kimerítő fáradalmak közt a hadsereg organisationa, valamint szaporítása és megszilárdulása csak jámbor óhajok maradának.

Hibáztam, midőn a honvédelmi bizottmánynak a bicskei főhadiszálláson a hadtestnek az első vonalba Buda alá visszahúzása iránt kapott parancsának engedelmeskedten, mert ezen csak kevésbé indokolt visszavonulás által a hadtestet azon kétes világba helyeztetem, mintha az igaz ügy a komoly ütközetet kerülné. — Azonban én e parancsot azon hatóságtól nyertem, mellyet az ország által választott, s ötödik Ferdinánd királyunk által megerősített magyar felelős hadügyminister Mészáros tábornok is mint legfelsőbb kormányhatalmat elismert, s még folyvást elismer, miután maga a tiszai hadtestnek vezényletét az ellenségesen ellenünkbe állított gr. Schlick tábornok ellen megbízásából elvállalá, s aegise alatt még folyvást viszi. És én ezt nyugodt öntudattal tehetem, hogy semmi törvénytelen lépést nem teszek, s a vezényletemre bízott kir. magyar hadtestet hasonló cselekedetre nem vezetem, még a honvédelmi bizottmány önmagát nem desavouirozta.

Miután azonban jan. 1-én 1849—mikor a feldunai hadtest — a megparancsolt visszavonulás az első vonalban Buda alatt még Hamzsabég, Tárnok, Sóskút, Biánál stb. csatakészen állott, — a honvédelmi bizottmány a helyett hogy hősies kitartás által a veszély közelében azon bizalmat igazolta volna, mellyet mi annak loyaltásába helyezénk, a fővárost megfoghatlan okból odahagyá, s ezáltal bennünket, de még inkább a tudatunk és beleegyezésünk nélkül az ellenséges sereg főparancsnokához küldött deputatiót tanács- és vigasztalan, sőt kétes helyzetnek átadá: akkor nem egyben közölünk azon gyanúnak kelle támadni, mintha azon magasságból, melly bennünket mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit megillet, azon mélységre aláztattunk le, mellyben a közönséges eszközöket önző privát érdekek elérésére sikeresen fölkeresni szokták. A nélkül, hogy a honvédelmi bizottmány loyaltását, bármennyire ingatta is meg bennünk a főváros-

bóli rögtöni eltűnése által a benne helyezett bizalmat, kétségbe vennők; mindamellett ezennel kötelességemnek tartom, a hadtestet — hogy minden sorsok legnyomorúbbikától, a teljes belfőloszlástól megóvjam — fölszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, melynek célja, magunkat mindenek előtt becsületes állásunkat rágalmazó ráfogásoktól megőrizzem, komoly megfontolás után vagy magáévá tegye, vagy eltérő nézetét nyilvánítsa.

A kir. magyar feldunai hadtest, melynek magva és intelligenciája egykor az egyesült austriai hadsereghez tartozott, — mielőtt a királyi magyar hadügyministerium jóváhagyása által a magyar ezredek csupán ez alá rendeltettek, — Magyarország alkotmányos királya akaratának engedelmes kedve, letette Magyarország alkotmányára az esküt; eleinte nádor főherczeg fővezérlete alatt a Jellachich alatti cs. kir. csapatoknak állíttatott ellenségesen szemközt, s azóta a leggyászosabb politikai zavarok daczára, esküjéhez mindig híven, csak a kir. magyar felelős hadügyminister, vagy az ez által törvényesnek elismert honvédelmi bizottmány parancsainak engedelmeskedett. Ezen czáfolhatlan tényre támaszkodva óvást tesz e feldunai hadsereg a leghatározottabban minden ráfogások ellen, mintha valaha Magyarországon valamely párt magán érdekeinek szolgált volna s minden illynemű híreket alávaló rágalomnak nyilatkozat. De épen az ingathatlan hűségemé czáfolhatlan tény, mellyel a feldunai hadtest a magyar alkotmány föntartásaért a honvédelmi bizottmány minden rendeleteinek a kimondhatlan nélkülözések és csalódások daczára magát alárendelete, feljogosítja a hadtestet azon méltányos várakozásra, hogy a honvédelmi bizottmány legalább egyet lelkiismeretesen kikerülend, t. i. a hadtestet valamely kétértelmű helyzetbe hozni.

Miután a fel dunai hadtest a honvédelmi bizottmány rendeletére a határt egy és fél hónapig ritka önfeláldozással a legterhesebb előőrsi szolgálat által védette, miután a mosonyi ütközetben a tetemesen nagyobb sereget győzelmesen visszanyomta; miután a szerencsétlen győri positiót rettentetlenül azon pillanatig megtartá, mellyben már az ellenséges túlerő által jobb oldalán túlszárnyalva volt, s a főváros biztosságára szükséges visszavonulását csak a túlszárnyaló ellen-

séges colonne-nali makacs ütközet által lehetségesíté; — miután a nélkül, hogy a túl a dunai nép sokat hirdetett sympathiáját fölhalálta volna, vagy hogy a honvédelmi bizottmány részéről csak a legcsekélyebb is megtétezt volna, hogy az ellenséges túlerő előnyomulása a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zámolyi, ondódi vagy sárkányi utakon gátolva lett volna, részint a nevezett helyek előtt részint mögöttük harczkészen tartotta magát, még az ellenséges jobb szárnynak győzelmes előhaladása Móron át részünkről a martonyvásári támadói állást föl nem vevők, a honvédelmi bizottmány egyenes parancsára azonban a támadó helyzetből a budai védállásba visszavonultak; akkor a sokat szorongatott hadtestnek csak egy vigasztaló kilátás maradt — eldöntő ütközet közvetlen a főváros előtt, és a fővárosban magában.

A honvédelmi bizottmány rendeleteinek azelőtt olly határozott hangja, valamint proclamatiói a néphez, feljogosítanak annak várhatására: hogy az a régen óhajtott, végre bekövetkezett elhatározó perczben egy mindent fölleskésítő erélyt fog kifejteni.

S mind a helyett, minek történni kellett vagy történhetett volna, 1849. jan. 1-én a promontori főhadiszállásra

1-ör. Azon jelentés érkezett, hogy a honvédelmi bizottmány a várost elhagyá;

2). Rendelet, melly szerint az úgynevezett „első vonalon” Buda alatt, a tétényi és biai halmokon stb. eldöntő csata vitessék; a nélkül, hogy a hadtest feláldozva s a fővárosok ágyúztatásnak kitéve legyenek, azaz a hadtest, ha a csata elvesz — az egyetlen biztos átmenet s az üldöző ellenség daczára a város védelme nélkül a baldunapartra mentessék.

3). Azon utasítás, hogy egy küldöttség az ellenséges sereg fővezéréhez bocsáttassák.

Ezen három tények bármellyike elégséges lett volna, a hadtest bizalmát a honvédelmi bizottmány ferfiához megintgatni; együttvéve azonban még azon gyanút is kelle ébreszteniök, mintha a hadtest ekkorig — a legszelídebben kifejezéssel használható de veszélyes eszköz lett volna gyakorlatlan kezekben.

Hogy tehát közepette a politikai fondorkodásoknak, melyeknek hazánk különösen a legközelebbi múltban kitéve

volt, szigorúan törvényes téreni állását rendületlenül megtarthassa, ennél fogva a feldunai hadtest ezennel következő nyilatkozatot bocsátja közre:

1) A feldunai hadtest hű marad Magyarországnak 5. Ferdinánd király által szentesített alkotmányára letett esküjéhez, melly szerint azt minden kül ellenség ellen megvédi.

2) Ugyanazon elszántsággal fog azonban a feldunai hadtest mindazok ellen föllépni, kik éretlen respublikái fondorlatok által az ország beljében az alkotmányos királyságot megdönteni igyekeznek.

3) Az alkotmányos monarchia fogalmából, mellynél a feldunai hadtest utolsó emberig megmarad, magából következik, hogy csupán és egyedül azon parancsoknak fog engedelmeskedni, mellyek a felelős magyar hadügyministertől vagy annak önmaga által nevezett helyettesétől (jelenleg Vetter tábornoktól) törvényes úton érkeznek.

4) Miután a feldunai hadtest megemlékezve Magyarország alkotmányára letett esküjéről s becsületéről, tökéles tudata van arról, mit a kar és kell tennie; ennél fogva végül kijelenti, hogy az ellenséggel kezdett egyezkedés eredményét csak akkor ismerendi el, ha az egy részről Magyarország alkotmányát, mellyre a hadsereg megeskedtetett, másrészről a hadtest becsületét biztosítja.

Vác, január 11-kén 1849.  
Görgei Arthur.”

## EGY MAGYAR HADSEREG FELBOMLÁSA.\*)

Augustus első napjaiban Dembinszki, seregével, mely 40,000 többnyire újonczokból és lándzsákkal felfegyverzett legénységből állt, a Tiszán átkelt és annak balpartján Torontálmegyében Szöreg helysége mellett posztót vón, Haynau vezérlete alatt levő 50-60,000 emberből álló austriai hadseregnek bánáti átkelését meggátlandó. — Bánát a következő három megyékből áll: Torontál, Temes és Krassó megyékből, melyek nyugotról keletre párhuzamban fekszenek egymás mellett. Magyarországnak ezen úgy gabona-, mint érczemekben gazdag kerülete, mely 250 négyszögmérföldön 800,000 lakost táplál, éjszakra az Erdélyből folyó Maros vize, nyugotra a Tisza, keletre Erdélynek határszéli hegyeivel és délre a tulajdonkép magyar katonai határőr-vidékben Törökország felől a Dunával határos. A kerületnek csaknem közepén fekszik Temesvár városa a hasonló nevű várral.

Bánátnak, hol 1848-ban a magyar harz Kikindán a ráczok borzasztó tetteivel megkezdődött, a magyarok végmegtörésének színhelyévé kelle lennie. — A különböző seregek fekvése a következő volt: egy körülzáró hadtest Vécsei alatt ostromlá Temesvárt, hol Rukavina egy 3500-ból álló legénységgel, mint 9000 osztrák katonaság maradványával szorult helyzetben és az életmiszerek naponta növekedő szükségével feküdt, úgy, hogy a várnak kevés napok alatti bevételét lehet remélni. Dembinszki, mint mondák, Haynau ellenében a Tisza mellett állt. Bácskának déli részén állt a Jellachich-Knicsanin féle sereg, mell) (azóta, hogy Vetter és Guyon, kik az

\*) Érdekesnek találjuk, az Emléklapokból a Dembinszki-féle hadtest felbomlása leírását ide iktatni.

utóbbi időben ottan jó sikerrel harczoltak, a Dembinszki seregének segítségére menni kénytelenítették) szabadon volt, s a Tiszán átkelvén a Bánátnak minden délfelé eső útját elzárta; éjszokról a Tisza bal partján Schlick 15-20,000-ból álló hadosztállal vonult lefelé és közeledék a Maroshoz, miáltal ő Haynau hadi működéseit a marosvonalon erőteljesen elősegíté. Bemnek Erdélyben már ekkor sokkal nagyobb orosz- és azzal Clam-Gallas alatt egyesült 8000 osztrák erővel kelle küzdenie, és előre látni lehete, hogy ő már nem soká tarthatja magát. — Dembinszki Szőregnél csatát vesztvén, Temesvár alá vonult hátra, Vécseivel egyesülendve, mindent elveszíteni. Csak azon esetre lett volna a jobbraválás reménylhető, ha Dembinszki Temesvár alá érkezével a várat a magyarok kezében találja, és seregét részint benn a várban, részint a vár körül táborba rendezhette volna. Ellenben Dembinszki nemcsak hogy a várat még osztrák kézben találta, hanem a már csaknem elcsüggedett várórség aug. 8-9-re virradó éjjel egyre, Vécsei táborából a várba beszökött egy század oláh határőrök által az osztrák sereg közeledtéről értesülvén, új bátorságot kapva készült, azon esetre, ha Dembinszkinak Haynauval csatája leend, Vécsei hadtestét egy kirohanás által tehetetlenné tenni, mi később valósággal meg is történt. — Görgeinek pedig semmi nyoma róla, semmi tudósítás nem érkezett.

A magyar kormány azt hitte, hogy a seregeket azon módon, mint a múlt télen minden áron egyesíteni kell, de nem gondolta meg, hogy 1848-ban egy még kicsiny seregnek egyesítése az élelmiszerekben a mindenütt gazdag Debreczen környékén lehető és czélszerű volt, míg itten egy 40-50,000 emberből álló seregnek, a polgárháború által már mindent elpusztított és megemésztett Bánátnani egyesítése veszélyes lehetendne. — Dembinszki kényszerülve volt egy ellenséges várral szemben az elhatározó csatát elfogadni. S merőben szét veretett.

Bem augustus 9-kén a csata napján reggeli 7 óraker érkezett meg egyedül Vécsei táborába, megmaradt seregét megelőzőleg. — Ezen hős, ki csapatjával még az utóbbi napokban is csuda jeleit adta a vitézségnek. Már július utónapjaiban az oroszok 3 oldalról egy 50-60,000-ból álló erővel

törtek be Erdélybe. Három szorosutak vezethetek az oroszokat Erdély köszirt-varába. Éjszak-keletre van a Bukovinába vezető borgói szorosut, keletre a Moldvába vivő gimesi szoros, délre az Oláhországba menő vöröstornyi szoros. Az első és legerősebb mintegy 30,000-ból álló orosz hadosztály a borgói szoroson tört be Besztercze felé és Kolosvárt Erdély fővárosát, s innen folytatólag Nagyváradot, mely Magyarhonnak s Debreczennek hadiszer- és fegyvertára volt, fenyegette; a második orosz hadosztály a gimesi szorosnál Moldvában feködt, a székely földre betörendő; a harmadik Oláhországban a vöröstornyi szorosnál Szebent fenyegeté. Bem fényes győzelmeire nem hiu, s távol minden irigységtől nagy önmegtágadással nehéz feladatokat tűzött maga elé, a többi hadvezéreket védendő, a legszorultabb esetben is Magyarországot ezen oldalról fedni. — Seregének jobb részénei mintegy 18,000 emberrel Beszterczéhez jött, s ottan olly eredménnyel működött, hogy az oroszok kénytelenek v alának visszahúzódni, s három hét alatt egy talpalatnyi tért sem tudának elfoglalni. A gimesi- és vöröstoronyi szorosoknál csekély de bátor fedezetet hagyott. Vöröstoronynál a görög termopylaknálí jelenet fordult elő. Kis ezredes, ki megkülönböztetendő a hasonnevű és Aradon kivégzett tábornoktól, állott itt székelyeivel; küzdött s mint Leonidas esett el. Némelly menekült oláhok mutatták meg a havasoni utat az oroszoknak, mellyen a magyarok meg lönek kerülve és az 1500 új spártaiak közül elesett vezérok követésében 1000-nél több elhullottaknak holt testeik záruk a szeretett hon e kapuját, a többiek nagyrészt megsebesültek vagy elfogattak. Ezáltal Bem hátulról Szeben elvesztésével levén fenyegetve és veszélyeztetve, mivel minden hadi készletei ott voltak, visszasietett, a székely földre betört oroszokat szétveré, két állomásnyira beüzte őket Oláhországba, ottan előőrseit Akna és Troitus helységekig kiterjleszté, — s innen gyorsan Szeben megszabadítására sietett; s valóban sikerült is a már orosz kézbe esett várost visszafoglalnia, de 24 óra múlva az töle megint visszavéte-tett, s neki ekkor más nem maradt egyéb hátra, mint kifáradt és igen kevés számra leolvadott seregével a Bánátba vonulni. — A határszélen értesült Dembinszkinék Szöregnél történt megveretéséről, egyszersmind a fővezérséggeli megbí-

zatást is véve, csapatjait hátrahagyván, sietett e megbízatását teljesíteni. De itt már segíteni késő volt; a mint Bem Vécsei táborába érkezve, az azon nap történendő csatának bizonyosságáról értesült, rögtön Nagy-Becskerek felé ment; a seregeket már hevesen csatázva találta, s úgy látszik ő arra érkezék csak oda, hogy Magyar- és Lengyelország jövődjére iránti reményét, mire olly nagyon jogosítva látta magát, elenyészni szemlélje.

Dembinszki csatát vesztvén, az utolsó magyar seregnek maradványai Lúgosra vonultak. A mint ezen Temesvártól Lúgosig tett szerencsétlen hátrálást vagy inkább menekülést láttam, meggyőződtem a felől, hogy *egy* seregnek nagyságát leginkább meg lehet ítélni annak maradványaiból. A rendezett, hadtanilag felállított vagy táborozó csapatok tekintélyvel tűnnek fel, — de tökéletesen szemlélni az egészet nem lehet; egy felbomlott menekülő sereg úgy tűnik fel, mint mikor egy nagy oszlopszat romjainál, a nagyszerű egésznek számíthatlan részletei, mellyek egykor az egészet alkoták, különféleségökben, egyenként és egymáson, — roppant daraboknak látszanak. Borzasztóan felséges, jelenet volt ez. Egy királyságért nem adnám, hogy annak szemtanúja lehettem, annak, minek — fájdalom — történnie kellett.

A menekülők előcsapatjai aug. 10-én dél felé értek a Krassómegyében s a Ternes folyó két partján alacsonyan fekvő, jobbról oláhok, balról németek által lakott Lúgos városkához. Ezen városka, mellynek 12,000-ból álló tehetős lakosa van, virányos határával és gazdag gyümölcskertéivel egy nagyobbára piszkos oláh faluk által környezett tájon fekszik, mint kies völgy a sivatagban, s alkalmasnak látszék, egy az éhség s legyőzetés fájdalmas érzetétől kínzott seregnek vigaszt és segílyt nyújtani befogadás és élelmezés által. — A Lúgos és Temesvár közt lévő hullámformájú heglánczolat biztosítani látszott azt a győzelmes ellenségnek gyors üldözése ellen. Es Erdélynek csaknem a városnál kezdődő határszéli havasai egy megrohanás esetére jó oltalomhelyül szolgálhattak.

Fájdalom, itt is mint sok más helyeken Magyarhonban és Erdélyben, két nemzetiségek és vallások állnak egymással szemközt, s a hová a gyűlölség magát befészkelte, ott a békétlen helyek felett átok leng. Ezt mi itt is tapasztalandjuk.



Úgy tetszik, mintha a Temes víz, melly a várost kettémetszi, az éjszak felől lakó oláhokat a délről lakó németek műveltségétől örök időre elvágni s az utóbbiakat az elsők vad fogalmaitól megóvni akarni. A német részben szép csinos házak, telt boltok s azon kényelem látszik, melly a tehetős vidéki városokat olly lakottá teszi; az oláh részben piszkos fa- és földbődék, s az ajtók előtt guggoló henye alakok az idegenre nézve nem a legbarátságosabb látvány. A Bánátnak német lakói különösen az oláh faluk által környezett Lúgos az egész forradalmi év alatt ki volt téve ezen embertelen szomszédok megtámadásai- és fenyegetéseinek. És csak 1849-ki májusban, midőn Bem a nevezett város mellett és Káránsebesnél Puchnert Oláhországba s Rukavinát várába visszanyomta, vette tette vége Bánátban a rác uralomnak, s az elnyomott németek csak akkor lélekzelhettek szabadon. — Bem nemcsak hogy rendkívüli nagy örömmel fogadtatott a lugosi németek által, hanem a mint a kormánynak is megírta, pénzzel és más szükségletekkel is gazdagon ellátatott; de az oláhok, kik ekkor gyűlöletüket elfojtani kény tettek, boszut forraltak a niámczok ellen. Képzeltetni a lugosi magyar érzelműek fájdalmát — midőn augusztus 10-én a menekültek Temesvárról Magyarország elestének híret és szomorú képét meghozák! Az elvesztett szabadságérti szívszaggató fájdalomhoz az oláhoktól félelem is járult, kik most már szóval s intéssel minden kímélet nélkül a legborzasztóbb fenyegetőzések jeleit adták; de ezen félelmök sem tartóztatá őket vissza attól, hogy a szerencsétlen harczosoknak a lehetségig segítségökre ne legyenek. Jóllehet élelmi előkészületök nem voit elegendő arra, hogy azzal egy már több napok óta éhező 25-30,000 ember szükségét kielégíthesse, de a vezető gondviselés a tetteket nem kül nagyszerűségök, hanem a bel indokok szerint ítéli. — Az oláhok, kik kirekesztőleg mind földművelők s csaknem minden élelmi szerek birtokában vannak, a menekülő sereg közeledtének hírére bőséges gabnagyűjtéléköt elásták, s a magyar sereg megérkezésének már első napján az élelemszerek ára olly roppant magasra hágott, hogy egy darab fekete félig sült kenyérért, mi így is igen ritkán tűnt elő, 1-2 pengő forint ígértetett, s szerencsés volt az, ki ezen áron is elkaphatta; a következő napokban pedig már nemcsak hogy a kenyér, de min-

den gyümölcs és zöldség eltűnt. S a minden órán szaporodó menekültek kénytelenek valának szabad ég alatt kötetlen sebbel az oláhok telt gabonavermeik felett éhezni. —

Miután némileg kipihenek magokat, a hadvezérek csapatjaikat újból egybegyűjteni és azokat egy egészszé formálni kezdték. A legfőbb tisztek közül Bem, Guyon, Vécsei, Török és Kmety megérkeztek. Perczel és Dembinszki a lengyel légiónak egy részével mindjárt a csata után Temesvártól Káránsébes felé Orsovának vették útjokat. Egy 3-4000-ból álló magyar csapat is (mint általában állítatik, Lázár vezénylete alatt) ezen irányt vette; de még bizonytalan, ha önkényes vonzalomból-e, vagy felsőbb parancsolatra, a kormány férfiai-nak Törökországba vezető útjokat biztosítandók; az utóbbi hihetőbbnek tetszik. A Lúgoson levő hadvezéreknek valóság-gal sikerült is már a 2-ik és 3-ik napon számos tömegeket rendezni a legénység- és ágyúütegekből, a mint ez a városon szüntelen keresztülvonuló teljes számú, vagy legalább kevés hiányú jól fegyverzett honvédszászlóalj- és mindennemű számos ágyukból kivehető volt; Kossuth is, ki aug. 10-én érkezett ide, Bem és Guyon kíséretében aug. 14-ig gyakran megjárta a várost, s a csapatok szorgalmas rendezésével látszék foglalkozni. — Már táplálta őket a remény, hogy még nincsen minden elveszítve. — Még remélték Görgeivel a határszélen vagy Erdélyben egyesülhetni, Klapkának a komáromi várközi győzelemteljes kirohanásáról homályos hír az osztrák sereg érczfalain keresztül is elhatott. Aug. 15-ke újabb zavarokra viradott fel, s a megmenthetési minden kilátást elrablá. Görgeinek aug. 13-án történt fegyverletétele felől a főb-bek 14-én estve már értesülve valának, (de a hadsereg s a nép még 15-én sem tudott e szomorú dolog felől semmit); Kossuth éjjel Lúgost elhagyá, s a város utczái tömve valának a katonai csapatoktól, kik mindenfelé bolyongva a legnagyobb zavart idézek elő, s magok a főb-bek sem tudták sem a helyet sem az irányt meghatározni, hogy merre vonuljanak. Csak estve felé kezdettek az utcák ritkulni, s ekkor leheté észrevenni, hogy a sereg Erdély felé vonul. —

Aug. 16-kán a sereg Facsetnél nyugodott meg. Az út idáig kellemetlen volt; egy pusztá lakatlan vidék ez, erdőkön, hegyeken mentünk keresztül hosszasan, egyetlen falat, kutat,

mellyben víz lett volna, avagy csak *egy* lelket sem találhattak útközben. A legénység éhes és szomjas volt. Az egész országot egyberomlott löszeres-kocsikkal s a vonal azon osztályainak maradványaival volt tele, kik előttünk mentek. Facsethez közel a helységbe vezető országút mindkét felén táborozott a fáradt sereg. — Jobbról épen a falu alatt feküdtek Vécsei hadtestének romjai, ennek háta megett egy dombon valának Bem és Guyon, balra Kmety hadteste. A huszárok, kik az utó-őrséget képezték, fél mérföldre hátrább a szántóföldekre, hol a gabona még kévékben állt, telepedtek meg. Kellemes augusztusi est következett a derült napra, s a tábori tüzek körül életelevenség uralkodott. A levertség alig volt valamennyire észrevehető. A honvédek kinézése, főleg Vécsei hadtesténél, olly erőteljes volt, hogy *egy* idegen alig hihette volna el, hogy abban egy megvert sereget lát. A helység vessző-kertelései mellett az egyik hadtest szekerei, taligái és ágyúi valának felállítva, ezek közt volt Vécsei tábornok gyalog kocsija (Scheibenwagen), melly főhadiszállás gyanánt szolgált. — Oda nagyszámú tisztak gyűltek egybe, közelebből azért, hogy a tisztikar ürességei választás által betöltessenek. Elejénte a mulatság vígan, mondhatni, ittott szinte túlzólag folyt, egymásnak tréfásan előlépési jövendőienek. De a jó kedv hirtelen borúsra változék, a kedélyek komolyakká lőnek. A tisztak tömegében, kiket a várakozás és újságvágy gyűjtött össze, azon susogás támadt, hogy haditanács tartassék; Bem is elérkezék; — egy nyitott négylovas kocsin jött meg egyedül, fején fehér kossuthkalap volt, hosszú fehér strucztollal. Gyorsan leugrék, forradásos halván) arczán a büszke elbizottság és vidor erő megvolt; máskor inogva és előregörbedve szokott jární, de most lépése erőteljes, tartása egyenes és feszes volt, az ő lelki ereje e pillanatban az ő megtörődött és sebekkel halmozott testén győzni látszék. Zajos éljenzéssel fogadtaték, a kör megnyílt, ő középhe álla, s a várakozó csoportot olly ünnepélyes hallgatás lepte meg, hogy egy légy dongását is meg lehetett volna hallani. Az estszürkület fénye ünnepélyesen ragyogott a kezdődő baljóslatú jelenetre. Bem szokott törött németséggel e szavakkal szakítá félbe a hallgatást: „Uraim! én a kormány s magam nevében jövök önökhöz mint főparancsnok, s minden zászlóaljok, lovas századok és ágyú-

ütegek parancsnokait felszólítom, holnap reggel, 6 órára csatarendben állni, Erdély felé Dobrára vonulandók.” — Itt félbeszakítá őt egy magas szál, jelentékteljes arcú és fekete szakállú ezredes a körből, ki hozzá közelebb lépven: „Altábornagy úr! mi kormányt nem ismerünk. A kormány bennünket gyalázatosan elhagyott, annak nem volt ereje azon ügy végrehajtására, mellyet mi olly dicsően kezdtünk meg, és a melylyért mi szívünk vérével áldoztunk. Az a sereget a legtermékenyebb vidéken éhezni hagyta, az nemcsak hogy erélytenséget tanúsított a küllellenség irányában, de tehetetlen is volt az ország erejét, melly olly bőven kínálkozott, használni. Az, azon feladatra, mit a végzet neki kiszabott, méltatlannak tanúsítá magát. Erre Bem röviden és nyersen így szólt: De miért szaladnak hát önök? harcoljanak s a seregnek lesz kenyere; egy szaladó sereg mindig éhezik, még a győző mindig jól van lakva. — Az ezredes kardja csörömpölt: bocsánat altábornagy úr, ez megbántás, mit nem érdemlünk. Mi vitézül harcolánk, mi örömmel tűrénk minden nélkülözéseket, de egy olly nagyobb számú erő ellenében, s minden élelemszerek hiányában nem leheté győznünk. Most Vécsei állt elő: Altábornagy úr, mi Dobra felé nem megyünk, mi Görgei fölhívását követjük, s átmegyünk a Maroson. — Bem merőn megnézé Vécseit s nyugottan, alig gondolkozva, így felelt: „uraim! én sem gyilkos sem hóhér nem vagyok, hivatalomnál fogva lenne hatalmam önöket kényszeríteni is, de az ügy, melylyért harcolunk, szabad harcosokat kíván, azért még egyszer felszólítok minden zászlóalji-, lovasszázadi- és ágyúütegparancsnokokat, kik velem akarnak tartani, készen állni, holnap reggel Dobra felé menendők. Én soha sem alkudoztam s nem is fogok, Dobránál egy olly állásunk leend, hol az ellenség által hónapokon át meg nem támadtathatunk, s képes lesz az Erdélybe vezető utat egy ágyúval elzárni, ottan újból fogjuk magunkat rendezni s az ellenséget újult erővel megtámadni s megverni. Ne higyjék önök, hogy gyengék lennénk, mi, ha akarunk még erősek, hatalmasak lehetünk; gyalázat volna 40,000 emberrel magunkat megadni.” — Itt elkecseredetten közbeszóla Vécsei: De kérem altábornagy úr, miként gondolja seregét élelmezhetni? A kiéhezett Erdélyben annak számára élelmiszereket nem fog találni; és az ellenség

nyomunkba jöve minden utainkat elzárja. Erre így szólott Bem: „Ha az oláh egész éven át máléval élhet, akkor a katona is, ki az emberiség legszentebb ügyéért harczol, ugyanezen koszttal megélhet. Én magam, mint eddig is, seregemnek példát mutatok, s most reménylem, a kik az én véleményemen vannak, követni fognak. Tegyék azt, a mit jobbnak látnak. Jó éjszakát urak!” — Ezen szavak után egyszerűen köszönve, kilépett a körből, s szekerebe felülve távozott. A Vécsei táborából való honvédek egy zajos „éljent” kiáltanak utána. Ezek szegények még nem tudák, mi történendik velők. Bem eltávozása után vita kezdődött, olly zajos, olly szenvedélyszerű, mint saját belsők vala. Több oldalról támadt azon kérdés: „hogy mirevalók ezen jelenetek?” Fájdalom a nagyobb rész felelhetett volna reá; ugyanis: megérkezett Görgeitől a főszólitás Vécseihez az iránt, hogy hadtestével jöne Világos alá, az oroszokkal egyesülendő. Ezen szó „m e g a d n i” nem hallatott, s Görgei fölhívása akként magyaráztatott, hogy ő Oroszországgal egy alkura lépett, s az orosz mint a magyar érdekek pártolója lépend fel. Okom van hinni, hogy magok a vezérek terjesztek e véleményt, annyi mindenesetre bizonyos, hogy ők Görgei ügyeinek állását egész kiterjedésében nem gyaníták. A haditanácsban a vélemények feletti vita a legnagyobb elkeseredéssel folyt, fenyegetések s kényszerítések zajlottak mindenfelől. A zavar még azáltal is növeltetett, mert a külön tiszti testületek is meghasonlanak. Vécsei hadtestéből több tisztek Bem részére nyilatkoztak, ellenben Guyon és Kmety osztályaiból több tisztek, kiknek vezéreik már előre Bemhez csatlakoztak és ezért a haditanácsban nem is vettek részt, a Görgeihezi csatlakozást pártolák. Az éj elosztatá a szenvedélyeskedőket egymástól. S minő éj volt ez! A katonaság dalolt, evett, ivott s gond nélkül mené nyugodni; ellenben mi, kik a baljóslatú jelenet- s egy szomorú sejtelemtől valánk eltelve, nem alvánk. Még most is lelkem előtt áll ezen pillanatnak a Vécsei szekere előtt történt minden csekélysege, nemcsak az elmondott szavak, hanem az egyes személyeknek arczvonásai, egyenruhájok minősége, a fákon levő ágbogok állása; minden, mit láttam, míg füleim az ügy gyászos kimenetelének borzasztóságát hallak. És míg élek, soha ki nem fognak esni emlékezetemből ezen pillanatnak egyes részletei. —

A csapatok napfeljöttével már fegyverben állottak. Sem a csapatok, sem ezeknek egyes osztályai nem tudák bizonyosan, hogy parancsnokuk merre akarja őket vezetni. És most már elkezdődött a sereg felbomlása, mely leginkább egy vegytani szétozástához volt hasonlítható. A zászlóaljok századokra s még kisebb részekre is oszlottak, ezek némelyike Bemhez, mások meg Vécseihez hajlottak. Vécsei hadtestétől csekély számú csapatok váltak el, de Kmeti és Guyon hadtestei rendetlenül oszolva fel, azoktól egész szakaszok Görgei bizalmas barátjához csatlakoztak. Az országúton és béna helység utcáin pedig nagy zűrzavar keletkezett. Bem követői keletre, a többiek nyugot felé Lúgosra akartak visszamenni. Mindenfelé egybekapások, kiabálások és czivakodások voltak. A facseti vásártéren Vécseitől egy század lovassá állt — ezek nem akartak Világosra visszavonulni. A legénység átkozódott, kardot húzott, s csaknem egy óráig kiabáltak és készítették egymást. Végre eltűntek, senkinek se volt ideje kérdezni őket hová? Az Erdély felé vonuló seregek olly gyorsan haladtak előre, mintha az ellenség sarkukban lett volna; a hidat, mely a Facset mögötti patakon állt, s magát a pataconi átjárást is elrekesztették, az emberek, szekerek, lovak egy egybebonyolódott gombolyaghoz hasonlítottak; — az egész ollyan volt, mint egy kétségbeesett szaladás.

Így végződék a magyar forradalom. Vécsei rendeltetése helyére Világosra ment, — és Bem a Facsetől még három óránnyira sem eső Dobráig sem mehetett, serege még az utón szétoztlott. — A közlegénység csak most világosodott fel a dolgok mikénti állásáról, s az egyesek is eltökélten pártokra szakadtak. Némelyike hazájába akart menni, sokan az oroszokkal szövetségre lépni. S a csapatok, még mielőtt Erdély hegyeit átlépték volna, feloszlottak. — Bem pedig Guyonnal és Kmetivel Orsova felé a Törökföldre ment. —

T e m e s.

V u k o v i c h Sebő és Horváth Mihály, volt magyar forradalmi ministerek a Kölner Zeitung szerkesztőségéhez a következő iratot küldték át közlés végett: „A Kölner Zeitung szerkesztőségéhez!

Önök érdemes lapja közlé S z e m e r e Bertalan tisztelt barátunk azon nyilatkozatát, mellyben Magyarország ideiglenes kormánya által, a statushatalomnak Görgei tábornokra átruházása, az utolsó ministeri tanács határozatával ellenkező végrehajtott ténynek bélyegeztetik. Tisztelt barátunk kinyilatkoztatja, hogy ő ezen határozatban részt nem vett, s egyenesen kijelenti azt is, hogy ő ezen, mind az árulást, mind az árulót törvényesítő határozat alájegyzését hazairánti bűnnek tartotta volna. Szerencsétlen hazánk története érdekében fekszik azon eseményt az igazság világában tüntetni elő, mire abbani részvétünk által tökéletesen lel vagyunk jogosítva.

A kérdéses esemény napján, augustus 11-dikén, az előforduló történetek menete így következik:

Reggeli órákban az aradi várban Kossuth kormányzó-nál ministeri gyűlés tartatott. Duscheket kivéven, ki Lúgoston volt, és Csányit, ki már előbb beszélt Kossuththal, a ministerek mind jelen valának. A kormányzó Guy on tábornok levelét közlé a temesvári ütközet kimenetéről; ezután előadá, mikép az illy szerencsétlen ütközet után lehetetlen volna a kormányzást jelen alakjában s állandó helyen tovább folytatni; hogy továbbá a muszkákkali alkudozások folytatása- s bevégzésem hatalmat Görgei tábornokra kellene átruházni, minthogy ő, egy még le nem győzött hadsereg élén állván, képes tiszteletparancsoló állásban alkudozni az ellenséggel, vagy a körülményekhez képest valami máshoz fogni. Bemnek Temesvárnáli megsebesülése következtében más hadvezérről szó sem lehetvén. Hozzá tévé még azt is, hogy Görgeinek e részbeni fölhatalmazása után a kormánynak nem lenne egyéb

teendője, mint egészen feloszlani. A tanácskozást az indítvány közakarattali elfogadása követte. A fölhatalmazási okirat Szemere és Horváth által azonnal fogalmaztatott is. A kormány feloszlásáról azonban benne forma szerint azért nem volt szó, mivel Vukovich által tett észrevétel szerint még lehetségesnek látszott, hogy az események a kormány újólagi fölvételét még egyszer kívánandják. A fölhatalmazás azonnal elküldetett Görgeinek. A kormány valóban feloszlott. Kossuth búcsút vön a ministerektől, s ezek ismét egymástól, jövőrei összejövetel vagy hatáskör fentartása nélkül, s ez okból a hivatalnokok is elbocsáttattak.

„Vukovich visszatérvén a városba, Csányihoz ment, ki a felhatalmazó-okiratot Görgeinél, kivel egy házban lakott, már látta, s azért is őt felingerült kedélyben találá. „Miért nincs — monda hirtelen a belépőnek — a kormány lemondása forma szerint kimondva, hiszen ez értelemben értekeztem a kormányzóval?” E pillanatban Görgei is belépett a szobába, s a fölhatalmazó-okirattal kezében, e szavakkal szólítá meg a jelenlevőket: „Igen jó, hogy itt két ministert találok. Ez alakban a megbízást el nem fogadom. Az oroszok nem akarnak velem alkudozásba bocsátkozni mindaddig, míg azt vélik, hogy hátam megett az ideiglenes kormány rejlik. Míg a kormányzó s ministerek lemondása nincs forma szerint kimondva s kihirdetve, semmibe sem bocsátkozhatom.” Hogy Görgei a teljhatalmat illy feltételekhez kötendi, a tanácskozás alatt senki sem érinté. S mivel a ministeri-tanács eloszlása után, valamint a kormányzó, úgy a ministerek is elutazni szándékoztak, a dolgot időhalasztás nélkül tisztába kelle hozni. Csányi Görgeinek fentebbi nyilatkozata által a benne helyezett bizalomban még inkább megerősödött, s valóban hihetlen dolognak látszott, hogy a tábornok a nyilvánított követelést más czélből tette, mint hogy az által a honra nézve hasznos alkudozást biztosítson. Azért is rögtön a többi ministerekért küldetett. Szemere, Battyány Kázmér gr., és Horvát nem valának honn. Aulich megjelent. A három jelenlevők a sürgető körülmények által indítatván, nem várhatának tovább, s következő levelet írák a kormányzónak:

„Görgei tábornok nem gondolja, hogy a ráruházott megbízásban sikerrel fog eljárhatni, ha az ön s a ministerium



lelépése s az ő polgári s katonai telj hatalommali felruházatása formaszerint ki nem mondatik s nyilvánossá nem tétetik. Mivel a jelen sürgető körülmények hosszab tanácskozást nem engednek, kérjük önt, midőn egyszersmind kimondásunkat ezennel nyilvánítjuk, ugyanazt tenni, saját s az egész ministerium nevében, s valamint ezt, úgy Görgeinek teljes statushatalommali fölruházatását hivatalosan kihirdetni; Önnek határozatát haladék nélkül elvárván.” —

Ezen irat elküldetése után Vukovich találkozott Batthyányval, s közíé vele a történeteket. Ezután fölkeresé Szemerét, kit épen elutazása előtt otthon talált. Szemere azonban szinte, mint Batthyány gróf, nem volt különböző véleményben. Ha más véleményen lett volna, még elég idő vala indítványa közlésére, mivel Kossuth felelete még meg nem érkezett, s a formaszerinti lelépést meg leheté akadályozni. Ellenkező vagy különböző véleményének legkisebb jelét sem adván, — elutazott. Nemsokára megérkezett Csányi, Kossuth tudva levő lemondásával. Éhez egy irat volt mellékelve Vukovichhoz, mellyben megkéré, hogy ezen okiratot nyomassa ki, s tegyen rendelt, hogy Görgei kormánya még esteli 8 órakor életbe léphessen. Erre az okirat Csányi és Vukovich által alájegyeztetett. E pillanatban megjelent Horváth is. A történetekről tudósítatván, a lemondásba beleegyezett, s aláírta azt. Aulich, a Kossuthoz intézett levél egyik aláírója, nem volt körünkben.

Az eddig előadottakból kiviláglik tehát: 1) hogy Szemere Bertalan a lemondási-okiratot alá nem jegyezhetete, mivel az ellenjegyzés alkalmával Aradról már elutazott; 2) hogy Szemere Görgei követeléséről, s ennek következtében a kormányzóhoz intézett fölhívásról tudósítva volt; 3) hogy Szemere a kívánt formaszerinti lemondás- és az egyetemes statushatalomnak Görgeire átruházása ellen nem nyilatkozott; 4) hogy ezen okirat leglényegesb része, t. i. a kormány feloszlata, s Görgeinek az alkudozásrai fölhatalmazása volt az utolsó ministeri-tanács egyedüli határozata, mellyben Széniére is jelen volt s beleegyezett.

Tisztelt barátunk kinyilatkoztatja, hogy hazaelleni bűnnek tartotta volna, az okiratot aláírni. Föltevé, hogy ez volt akkori véleménye, midőn a lemondásról Vukovich által tudósítatott, nem volt-e múlhatlan kötelessége, ezen meggyőző-

dését tisztársaival közleni? — Sőt mi több, mivel nem az alak, hanem az okirat lényeges része, t. i. az alkudozásrai fölhatalmazás s a kormány feloszlása volt a legfontosabb, miért nem nyilatkozott a ministeri-tanácsban a határozat ellen, melly által a teljhatalom Görgeire, mint fővezérre, átruházott? — Mi igen tiszteljük hazafiúi indulatát, s valódibb barátságos vonzalommal viseltetünk iránta, sem hogy benne az őszinteség hiányát, sőt elmulasztást tennők föl, melly eset azon esetben fordulna elő, ha akkor más nézetei levén, ezeket előttünk elhallgatja vala. Sőt inkább azt hiszszük, hogy illy nyilatkozatra őt egyedül a világi szerencsétlen esemény bírta, el akarván válni mindazon események sorozatától, melylyek a nemzet sorsát Görgei áruló kezeibe ejtették. Ámde ezen ösztönt, bármilly becsületes legyen is az magában, a tények kényszerinti előadásával és sorsosai iránti igazságtalanság által kielégíteni nem szabad.

Kötelességünknek tartván a tényeket valódilag elmondani, tartoztunk ezen nyilatkozattal még Csányi és Aulich szerencsétlen tisztársaink emlékének is, kik közöl az első több mint harminczévi, folytonos működése s rendithetlen jelleme, — a másik pedig kitűnő katonai képessége s valódi köztársasági erényei miatt országunk által nagy becsületben tartatott.”

## GÖRGEI

ifjúsága- s szelleméhez adatok.

Görgei Arthur, a forradalom legimádottabb vezére, ki júliusban még magyar Napóleonnak s a szabadság oszlopának neveztetett, a világosvári capitulatio hőse, a klagenfurti confinait, kit mos sok ember becstelen árulónak nevez, Szepesmegye egyik kis falujában, Toporciban, született, 1818. január havában.

Ő és három fítestvérei: Ármin, ki mint ezredes szolgálván a magyar seregben, elítéltetett, Guido, a bécsi ministerium bányaszékénél tanácsnok, és István, ki százados levén a honvédeknél, minap közlegénynek avattatott be, derék de kissé túlságos anyjuktól (született Percián) olly nevelést nyertek, melly által testük edzett lett s ők mindent túrni tanultak. Arthur, mint hatéves fiú, már nem egyszer hált a padon, ha vendégek jöttek a szülékhez és a kis házban nem volt elég hely a gyermekek számára. Nyárban topán, télben köpeny nélkül szaladgált az udvaron, és asztal alatt medvebőrön hált; éjfélkor pedig fölébreszté őt atyja, s a szobában ide s tova szaladgálnia kellett. Ezen nevelésnek köszönheti, hogy ő mind a tél, mind a nyár kellemetlenségeit egykedvűleg tűrheté, és csekély vagyonával — szüléi jövedelmüket szerencsétlen speculációk által elvesztvén — beérni s nélkülözni tudott.

Többnyire Késmárkon járt iskolába, de Lőcsén és Eperjesen is hallgatá egy ideig a tanfolyamot. Iskoláit jól végez-

vén, mint 14 éves ifjú a tullni árkász-intézetbe lépett, hol igen kitüntette magát; már akkor is mindent legkisebb nehézség nélkül felfogott, a hadi tudományokat tűzzel mívelé és talentomai már ekkor nagy hadvezért jósoltanak benne.

Az intézetet elhagyván, tanítói őt a ministeriumnak ajánlották, mindazáltal csak főhadnagygyá léptetett elő. Atyja meghalván, örökségét (4000 pftot) a tömegeből elvette és mint tiszt leköszönt. Úgy látszik, megunta a lassú előléptetést és tán megtagadtatván egy kérése e tárgyban, hiúsága sértetett. Annyi bizonyos, hogy ez időtől fogva olly ellenszenvvel viseltetek az austriai kormány ellen, melly talán annak is indoka volt, hogy az oroszoknak, és nem az osztrákoknak adta meg magát Világosnál.

Kilépte után Prágába ment, s az ottani egyetemben két évig a vegytant tanulá, melly tudományt már régóta kedvelt. Nem levén ugyan sok költeni valója, rokonaitól mégis sohasem kért semmit, és ha küldtek is neki pénzt, el nem fogadta. Ez időben egy kisasszonyba szeretett, s ezt feleségül is kérte a leány szüléitől, de ezek tőle leányukat megtagadván, még ezen nap a kisasszony nevelőnőjét, egy nem igen szép s nem igen fiatal elzászi nőt vett feleségül. „Nekem csak egy ingem vala, neki szinte csak egy; ekkép sympathisálván, összekeltem vele” — így jelenté rokonának házasságát. — Ezen nővel Toporczba ment, s nénje jószágán gazdálkodott. E törekvéseit nem nagy siker koronázá, mert e dologban is túlzó lett, így például a vegytant a gazdaszatra is alkalmazni akará. Egy ideig csupán tiszta lisztből készített ételt evett, s állítá, hogy csupán ezzel is élélhetne.

E módon vagy egy évig Toporczban élt, míg a martiusi események őt is tettekre hívák föl. Májusban Pestre ment s a honvédek közé lépett, nejét pedig rokonainál hagyá.

Mit ezen idő óta tett, mikép bálványoztatott a forradalom alatt, mikép árulta el hiúságának és dicsvágyának eszközeit, már eléggé ismeretes, és nálamnál ügyesebb férfiak megírták, mintsem én ezen, még kevés ember által felfogott férfi életrajzát megkísérteném.

Görgeit egy angol lap professionel soldiernek nevezte. Egyébnek nem is tartja.

Anélkül, hogy az említett ítélet szoros taglalásába ereszkedném, úgy hiszem, nem tévedek, ha kimondom, mikép ő katonára, rendszerető, pontos katonára volt.

Még a perczen is, midőn fegyvereit lerakni kezdte, egy rendzavarót büntettetett.

Görgei, ha áruló volt is — de nem a dta el hónapját. Van bűnei, miket menteni nem lehet, a Buda ostrománál elpazarolt idő és erő, a vesszőzési út, mellyet Világosig ollymódon tett, hogy a sereg demoralizálódék sat.

De gondoljuk meg, hogy e perczen is, midőn a dolgok legkétségbeesettebben álltak, hány párt volt az országban!

Két hatalmas előnyomuló ellenség — egy kis megtört sereg<sup>1</sup> s három dictaturára törekvő főnök.

Ki hihetné, hogy nem szerette volna az árulónevet s a nemzet megvetését elkerülni?

Jól tudá, hogy nyomor és megvetés vár rá, s mégis utolsó tette is ollyan volt, mi katonai nevének, hírének hízelgett.

Tények beszélnek. Olly kormányt, melly az engedetlenkedőnek katonai hírét fennen hirdeté, kénytelen volt megvetni.

Nem mentem őt. Bűne elég volt. De ne terheljük őt minden bűnnel — másnak is volt része benne.

S az egyet nem vitathatni el tőle, hogy a Magyar katonai dicsőségét fénypontra emelte.